

Erredingo Luiseneko euskal predikuak (XVIII.-XIX. m.): aurkezpena, katalogazioa eta ikerketaren lehen emaitzak¹

**Los sermones en euskera de la casa Luisena de Redín
(ss. XVIII-XIX): presentación, catalogación y primeros
resultados de la investigación**

**Les sermons en basque de la maison Luisena de Redin
(XVIIIème-XIXème s.): présentation, catalogage et premiers
résultats de recherche**

**Basque sermons from Luisena in Redin (18th-19th c.):
presentation, catalogation and first research results**

SANTAZILIA, Ekaitz

Nafarroako Unibertsitate Publikoa (UPNA/NUP)

ekaitz.santazilia@unavarra.es

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1158-821X>

DOI: <https://doi.org/10.59866/eia.v1i70.293>

Jasotze-data: 2024/06/26

Behin-behineko onartze-data: 2024/10/04

Behin betiko onartze-data: 2024/10/28

Lan honetan, Lizoainibarren (Nafarroa) agertutako euskal sermoi zaharren sorta bat aurkeztu dut. Oraingoz, hango euskararen azterna dokumental luze bakarra da. Aurkikuntza nola gertatu zen azaldu dut, eta corpora deskribatu, datatu eta katalogatu dut. Egileak identifikatuta, datu biografikoak ere bildu ditut. Gainera, hizkuntz ezaugarri zenbait deskribatu,

¹ Eskerrik asko Gorka Lekaroz, Patxi Salaberri Zaratiegiri eta ageriko izenik gabeko beste bi adituei lan honen ganean egindako iruzkin zorrotzengatik. Ikerketa hau Zientzia eta Berrikuntza Ministerioak diruz hornitutako «Monumenta Linguae Vasconum 6: avances en cronología de la historia y la prehistoria de la lengua vasca» proiektuaren barnean dago (PID2020-118445GB-I00).

iturriak dokumentatu eta itzulpen ohiturez aritu naiz, eta, orobat, euskara predikaziorako herrian bazter gelditzen ari zela ondorioztatu dut.

Gako-hitzak: sermoigintza, itzulpengintza, euskararen historia, euskal testu zaharrak, Nafarroa, filologia.

En este trabajo presento una colección de sermones antiguos en euskera, hallados en el valle de Lizoain (Navarra). Es, por ahora, el único testimonio documental extenso del euskera de la zona. Explico cómo se hizo el hallazgo, describo, dato y catalogo el corpus, y, tras identificar a los autores, indago en sus biografías. Además, describo algunos rasgos lingüísticos, documento las fuentes y trato sobre los hábitos de traducción. Concluyo que el uso del vasco en la predicación empezaba ya a decaer allí.

Palabras clave: sermones, traducción, historia del euskera, textos vascos antiguos, Navarra, filología.

Dans ce travail je présente une collection de vieux sermons en basque, retrouvés à la vallée de Lizoain (Navarre). Il s'agit pour l'instant de l'unique long témoignage documentaire du basque de cet endroit. J'explique les circonstances dans lesquelles la découverte a été réalisée, je décris, date et catalogue le corpus, et, après avoir identifié les auteurs, je collecte des faits biographiques. Puis, je décris quelques traits linguistiques, je documente les sources et je traite des habitudes de traduction. J'en conclus le début du déclin de la pratique de la langue basque dans la prédication.

Mots-clés : sermons, traduction, histoire du basque, textes basques anciens, Navarre, philologie.

In this work I present a collection of old sermons in Basque discovered in Lizoain valley (Navarre). It is so far the sole extensive documentary testimony in the Basque language of that area. I explain how the discovery was made, I describe, date and catalogue the corpus and, after identifying the authors, I collect biographic data. Then, I describe some linguistic features, document the sources and talk about translation habits. I conclude that the use of Basque for predication was starting to decline in the area.

Keywords: sermons, translation, history of Basque, old Basque texts, Navarre, philology.

SANTAZILIA, Ekaitz (2025). «Basque sermons from Luisena in Redin (18th-19th c.): presentation, catalogation and first research results», *Euskera Ikerketa Aldizkaria* 70 (1): 307-359.

1. Sarrera
2. Euskal corpusaren deskribapena eta katalogazioa
3. Egiletza
 - 2.1 Kaligrafia
 - 2.2 Egileen biografia
 - 3.2.1 Joan Migel Aldunate
 - 3.2.2 Fermin Josef Aldunate
 - 3.2.3 Frantzisko Elizalde
4. Datatzea
5. Ikergaiak
 - 5.1 Hizkera eta barne-bariazioa
 - 5.1.1 Fonetika eta fonologia
 - 5.1.2 Izena
 - 5.1.3 Aditza
 - 5.1.4 Sintaxia
 - 5.1.5 Hiztegia eta aldaerak
 - 5.2 Elebitasuna eta soziolinguistika historikoa
 - 5.3 Iturriak
 - 5.4 Itzulpen-ohiturak
6. Ondorioak

Bibliografia

Eranskinak

1. Sarrera

Gorka Lekarozek, Nafarroako Pirinioaurreko euskarari buruz berriki kaleratutako lan mardulean, arrazoi osoz dio aztergai duen eremuko ibar asko, Lizoainibar barne, «zeharo umezurtzak» direla; «inolako izkribu luzerik ga-beak» eta, egoera horretan, deus gutxi jakin dezakegula han egiten zen euskararen nolakotasunaz (Lekaroz 2023: 25).

Haatik, 2018an, Nafarroako Unibertsitateko TesUN ikerketa-taldeko Maite Iraceburuk, Concepción Martínezek eta Cristina Tabernerok artikulatu bat argitaratu zuten, eta bertan testu zaharren ediziorako ikerketa-proiektu baten berri eman (Iraceburu; Martínez; Taberner 2018). Lan horretan diotenez, 2012tik aurrera, Erredingo (Lizoainibar, Nafarroa) Luisena etxeko dokumentu-bilduma pribatu bat izan dute langai². Corpusaz mintzo, honela diote:

El grupo TesUN pudo dar inicio a su andadura gracias al encuentro de la documentación del Archivo de Casa Lujena, en la localidad navarra de Redín, donde se encontró una ingente documentación privada que abarcaba un arco temporal comprendido entre los siglos XVII [sic. Badaude XVI. mendekoak ere] y XIX. Todos estos documentos procedían de archivos conservados en casas particulares de Navarra. De esta manera, el corpus establecido se caracteriza por la heterogeneidad de su tipología textual, que abarca desde documentos notariales, como traslados, testamentos o contratos matrimoniales, hasta escritos de carácter privado, como cartas, recibos, billetes o esquelas; además, por tratarse de una antigua casa parroquial -la casa del *abad*-, sermones y exégesis bíblicas. (Iraceburu; Martínez; Taberner 2018: 324)

Artean, notariotza-dokumentuak eta gutunak transkribatu, editatu eta sareratu dituzte, 1550. eta 1840. urteen artekoak denak (Iraceburu; Martí-

² Gaur egun *Lujena* deritzo etxeari, baina dokumentazio zaharrean *Luisena* dator maizenik, eta are *Luisenea* eta *Luiseneko*a ere inoiz. Segur aski, *Luisena* → **Luixena* > **Luxena* > *Lujena* bilakabidea dugu horren giblean. Lehen urratseko palatalizazioa, goiko bokalak eragindakoa baino gehiago, adierazkorra delakoan nago; hots, iruditzen zait bilakabidea ez dela fonologikoa.

nez; Tabernero 2018: 324)³. Corpus hori, gainera, bestelako lanen oinarri ere izan da (cf. Martínez eta Tabernero 2013; Tabernero 2013; Iraceburu 2016; Martínez 2019).

Ezagutzera eman dituzten testuak gaztelaniaz idatziak dira denak, baina:

... [l]a mayoría de los documentos están redactados en español, si bien es cierto que *se han compendiado textos en euskera*, ya que estos proceden de la parte de Navarra en la que ambas lenguas estaban en contacto, aspecto que otorga a estos escritos un especial interés sociolingüístico y dialectológico. (Iraceburu; Martínez; Tabernero 2018: 325). (*Letrakera etzana nirea*)

1. irudia. Erredingo Luisena 2024an. (Argazkia: Ekaitz Santazilia)

³ Kotsultagai daude taldearen webgunean:

<https://www.unav.edu/web/facultad-de-filosofia-y-letras/documentos-privados-antiguos>.

Bada, beraz, euskal testurik Luiseneko paperen artean eta, ikusiko dugu-nez, Lekarozek Pirinioaurre gehienerako irudikatu duen egoera, egiazko agor dokumentalarena, bestelakoa da Lizoainibarren, funts honi esker.

Baina corpus hori aztertu gabe dago eta, une honetan, ezezaguna zaie eus-kara ikertzen dihardutenei⁴. Premiazkoa da, beraz, Luiseneko euskal testuei heltzea. Horien berri jakin nahiz, Cristina Tabernerorengana jo nuen⁵, haren eskutan baitira Luiseneko dokumentuak. Adeitsu eta eskuzabal utzi zizkidan.

Lan honetan, hartara, Luiseneko euskal testu-corpusaren deskribapena egin dut, eta katalogatze-lanen nondik norakoak azaldu (§ 2). Egiletzari buruzko ikerketak eta datu biografikoak 3. atalean bildu ditut, eta testuen datatzeaz aritu naiz 4. atalean. Corpus honek euskararen historiarako egin ditzakeen ekarpenak eta zabal ditzakeen ikergaiak zulatu ditut gero: hizke-ra, egoera soziolinguistikoa, iturriak eta itzulpen-ohiturak (§ 5). Hondar-rean heldu dira ondorioak (§ 6), «Bibliografia» eta «Eranskina» atalak.

2. Euskal corpusaren deskribapena eta katalogazioa

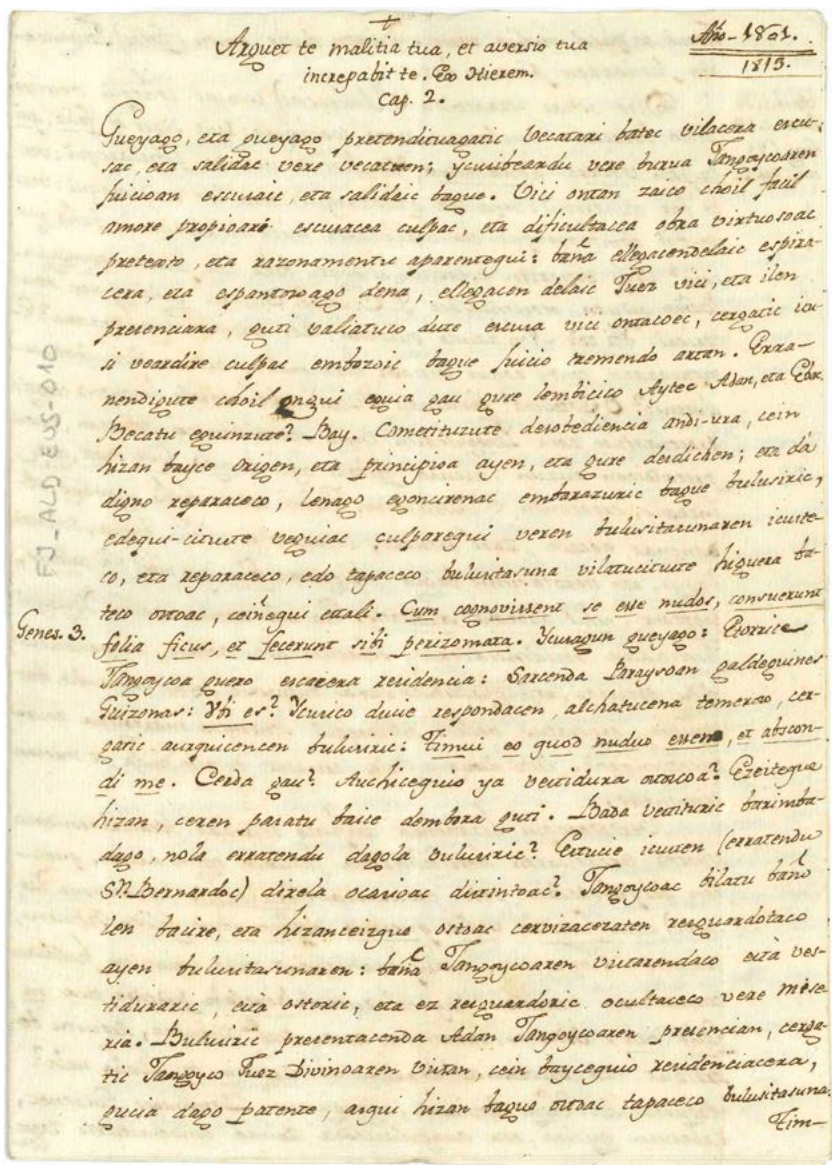
Gaztelaniazko dokumentuen artean testu administratiboak eta gutunak ere badira (Iraceburu; Martínez; Taberner 2018: 324), baina ez dugu ha-lakorik euskarazkoen artean. Euskal testuak erlijiosoak dira denak —predi-kuak gehien-gehienak—, eta, aurrerago azalduko dudanez, XVIII. mendea-ren azken herenetik XIX. mendearen lehen bi hamarkadetara bitartekoak (ikus adibide bat 2. irudian).

Katalogatze-lanetan, erlijio-testu guztiak antolatu ditut, euskarazkoak zein gaztelaniazkoak, inoizka bereizirik eta lekuz kanpo zeuden atalak bate-ra bilduz. Gainerakoan, jaso nituenean zekarten ordenari eutsi diot. Ondor-ren, zenbatze- eta izendatze-saioa egin dut.

⁴ Orain arte, oharkabean pasatu da Iraceburu, Martínez eta Taberneroren lana (2018) euskala-rien artean. Ez ote gabiltzan maizegi nor bere gisara, elkarren berri jakin gaberik...

⁵ Bereziki eskertu nahi diet Itziar Diez de Ultzurruni eta Concha Martínez Pasamarri artekaritza lana.

2. irudia. Luiseneko euskal predikuetak baten lehen orrialdea (FJ_ALD-EUS-010). (Argazkia: Ekaitz Santazilia)

Testuak osorik daude gehienak, eta zatika bakar batzuk. Dokumentu guztiek formatu berbera dute: 210 x 150 mm-ko orrialdez osatutako liburuxkak dira, josiak batzuetan eta aske besteetan. Euskarazkoak 44 dokumentu dira (336 orrialde⁶, eta gaztelaniazkoak 138. Dokumentuei signatura emateko, izkiriatazaileen araberrako sailkapena egin dut lehenik (ikus egileez § 3), eta, horren arabera, funtsa hiru zatitan banatu (ez, haatik, ber izariko hiru zatitan): FJ_ALD, JM_ALD eta F_ELI. Ondoren, dokumentuaren hizkuntzari dagokion EUS edo CAS laburdura heldu da. Buruenik, dokumentu bakoitzari zenbaketa korrelatiboa eman diot (adibidez, FJ_ALD-EUS-001, FJ_ALD-EUS-002, eta abar). Jatorrizko dokumentuetan ere idatzi dut signatura, dokumentuak digitalizatu baino lehen.

Hona hemen euskarazko dokumentuei buruzko xehetasunak:

- FJ_ALD-EUS: 38 dokumentu (238 orrialde). Fermin Josef Aldunatek euskaraz idatzitako testuak. FJ_ALD-EUS-003 signaturak bi dokumentu ditu (FJ_ALD-EUS-003-1 eta FJ_ALD-EUS-003-2), prediku baten barnean beste bat dagoelako. 17 dokumentutan predikazio-urteak heldu dira (ez, ezinbestean, testua idatzi zirenekoak). Dokumentu batek 1778ko urtea darama, bostek 1799koa, hiruk 1801ekoa, beste hiruk 1810ekoa, eta lauk 1811koa. Horrezaz gain, hiru sermoik bigarren predikazio-urtea ere badute: 1798ko prediku batek 1812ko urtea du, 1801eko batek 1811ko urtea ere badu, eta 1801eko beste batek 1813koa. FJ_ALD-EUS-036 predikua berezia da: ohi baino luzeagoa izateaz gain, nork, noiz eta norako idatzia den dakar: «Sermon de rogacion p[ar]a el dia de S[a]n Marcos. Compuesto y predicado por D[o]n Fermin Josef de Aldunate Abad de Leyun, y año 1810. En Beortegui». FJ_ALD-EUS-037 orri bakarreko dokumentua da: prediku zati bat, binperrean lumaz egindako marrazki aberatsak dituen.
- JM_ALD-EUS: 5 dokumentu (89 orrialde). Joan Migel Aldunatek euskaraz idatzitako testuak. Hiruk predikazio-urtea dute: 1779, 1793 eta 1796, hain zuzen. 1779koan (JM_ALD-EUS-001), testua Joan Migel Aldunatek berak atondu zuela esaten zaigu, eta aipatu urte horretan

⁶ Zenbaketatik kanpo utzi ditut izenburua edo oharren bat baino ez duten orrialdeak.

predikatu. Azken bien kasuan, predikazio-urteek geroago idatziak dirudite, eta ez baitezpada Joan Migel Aldunatek berak. JM_ALD-EUS-005 dokumentuak kontriziozko aktoa dirudi, eta ez predikua.

- F_ELI-EUS: 1 dokumentu (11 orrialde). Aita Frantzisko Elizalde izenpetutako dokumentua, apezei zuzendua. «Apechauney» izenburua du. Ez du datarik, baina, letrakeragatik, aurrekoen garaikidea da: XVIII. mendearen hondarrekoa, segur aski. Izenburuak dioen bezala, apezei zuzendutako testua da, apezen izaeraz eta betebeharez ari baita.

Gaztelaniazko 138 erlijio-testuak Fermin Josef Aldunateren prediku edo prediku-zatiak dira⁷.

3. Egiletza

3.1 Kaligrafia

Gutxitan ageri da testuetan egilearen izenik. Alabaina, aldi bakan horiek aski dira, kaligrafiari begiratuta, testu anonimoen atzean zein esku dauden jakiteko.

F_ELI sortako testu bakarrak izenpea du, eta Frantzisko Elizalde delakoa da sinatzailea. JM_ALD kodeaz izendatu ditudan bost dokumentuak Joan Migel Aldunateren eskukoak dira: JM_ALD-EUS-001 dokumentuan zuzenean aitortzen da egiletza, eta gainerakoek tankera eta letrakera bera dute. FJ_ALD kodea esleitu diet Fermin Josef Aldunateren lumari egotzi dizkiodan testuei. Izena duen bakarra Beortegin predikatutakoa da (FJ_ALD-EUS-036), baina sortako gainerakoak esku berak idatziak direlakoan nago. Gogoan har Luiseneko funtsean, Fermin Josef Aldunatek idatzitako erdarazko predikuekin batera, berak sinatutako gutunak eta bestelako agiriak ere badirela, kaligrafian euskal testuekin bat egiten dutenak.

⁷ Gainera, gaztelaniazko beste bederatzi dokumentu daude, *Varia* (VAR) kategorian sartu ditudanak. Erlijio-testuak dira horiek ere, baina, edo ez dut garbi aldukatetarak idatziak diren, edo, nabarmen, bestelako letrakera dute, eta zaharragoak dira.

Aldunatetarrek Luiseneko semeak zirela eta Erredingo erretoreak izan zirela bazekiten gaur egun etxe hartan bizi diren ondorengoek. Erredingo parroikia-liburuetara jo, eta berehala agertu zaizkigu bi aldunatetarrek eskuz erregistratutako eta sinatutako bataio, ezkontza, ehorzketa eta bestelako sakramentuen agiriak, XVIII. eta XIX. mendeetan.

Parrokia-liburuetan batek eta bestek darabilten idazkera eta predikuetan ageri dena bakarra dela argi dago⁸. Dakartzadan hona konparagai batzuk, horren erakusgarri.

Joan Migel Aldunateren letrakerari erreparatuko diogu lehenik. 3. irudian haren prediku-zati bat ikus daiteke. 4. irudiak, ordea, Erredingo parroikia-liburutako batean eskuz jasotako eta sinatutako pasartea dakar. Begi-bistakoa da letrakera bera dela. Edonola ere, 1. taulan karaktere edo karaktere-sekuentzia zenbait alderatu ditut, baieztapena sendotzeko.

⁸ Egileen kaligrafia ez da beti berbera: erabilitako lumak, urteen joan etorriak eta bestek eragina dute horretan. Predikuak idatzi eta erabili ziren garaietako letrakerek bat egiten dute, edonola ere, urte horietan bertan parroikia-liburuetan ageri direnekin.

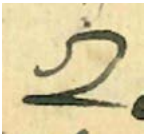
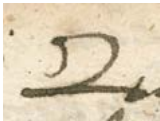
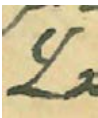
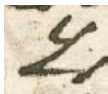
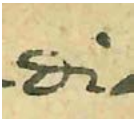
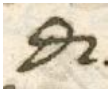
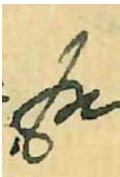
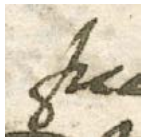
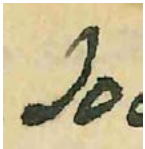
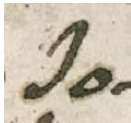
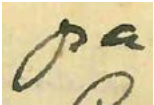
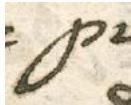
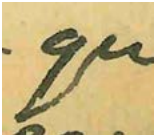
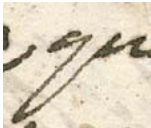
3. irudia. Joan Migel Aldunateren prediku-zati bat (JM_ALD-EUS-001).
(Argazkia: Ekaitz Santazilia)

ga onoroso eta dignificantia, eta Lu
liarazizuen lenagoko etado, emoso, eta
garvigantara = Guaiago len basimba
ziaren Dazpi mila ardi, ordorean eman
zirquion Jaun Amorosogonee lausetan
egun mila = Len basimbazituen Lu
mila Camello, guao emanzirquion
seimila = Len basimbazituen bozzien
egun Zopare, eta berce aimbexcarto
ondorean emanzirquion mila Zop
re, eta mila arto = Len emanbaziz
Jaun Amorosogonee Dazpi seme, eta
Zua alaba, guao emanzirquion berce
aimbexcarto

4. irudia. Joan Migel Aldunateren letrakera Erredingo parrokia-liburuetan
(IEA, Erredingo bataioak, 523-1, 380. or.)

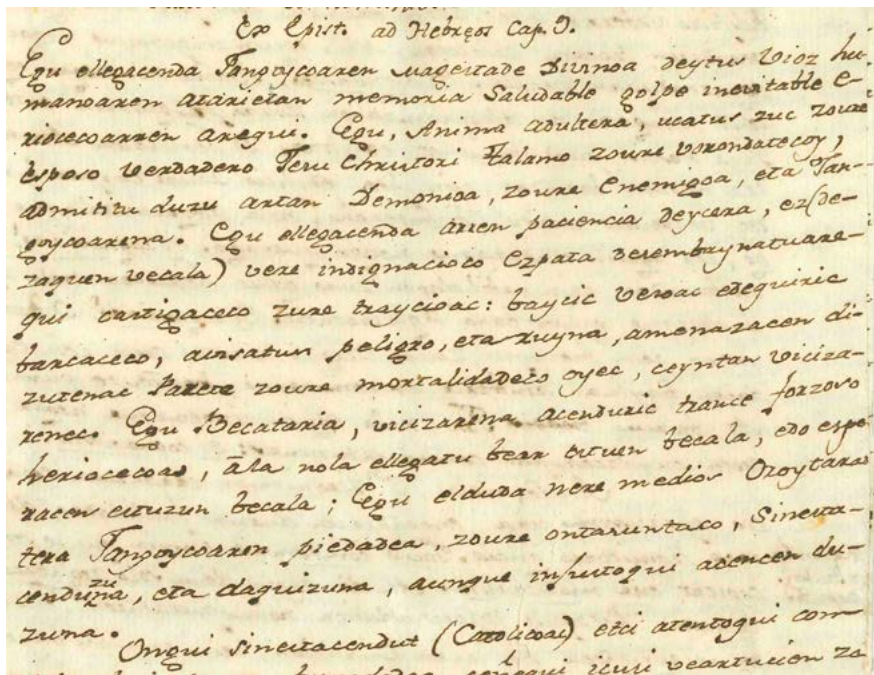
Joseph de Quazu, y Maria Josephia
de Lizuiz Becinos de este Lugar =
fue Padrino Juan Joseph Martinez
quien le puso por Nombre Joseph Ju-
nín; fue dicho Padrino advertido
del Parentesco espiritual, que contra
y de mas obligaciones. Le advierte
que dicho difunto tuvo por Abuelos
paternos a Juan Martin de Quazu
y Maria de Villanueva La difunta
Becinos, que fueron de este Lugar, y
maternos a Mig. de Lizuiz y Cha-
talina de Martinez; Para que con
hice este auto en el sobre dicho dia,
mes, y año ut supra y firme.
D. J. Mig. de Aldunate
Luz de Nedin Abad de
leate en lo borrado Nedin

1. taula. Joan Migel Aldunateren zenbait grafemaren (edo sekuentziaren) alderaketa. (Egilea: Ekaitz Santazilia)

Euskal predikua	Grafema (-sekuentzia)	Parrokia-liburua
	<Z>	
	<Y>	
	<di>	
	<f>	
	<Jo>	
	<p>	
	<qu>	

Fermin Josef Aldunateren idazkerari gagozkiola, 5. irudian berak idatzitako prediku bat dugu, eta 6.ean, berriz, Leiungo parrokia-liburutik ateratako zatia. Kaligrafia bera dugu bietan. Lehen bezala, grafema eta grafema-sekuentzia zenbait alderatu ditut 2. taulan.

5. irudia. Fermin Josef Aldunateren prediku-zati bat (FJ_ALD-EUS-005).
(Argazkia: Ekaitz Santazilia)

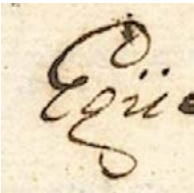
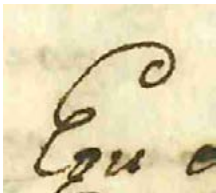
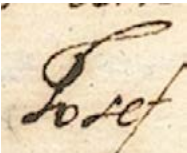
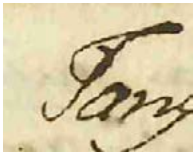
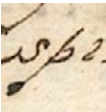
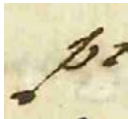
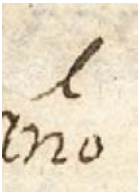
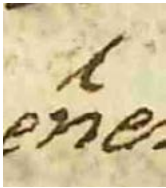
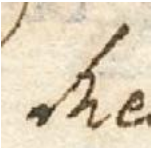
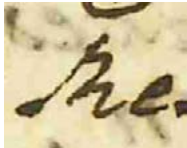
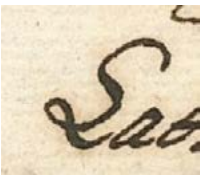
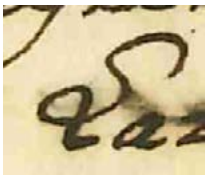

6. irudia. Fermin Josef Aldunateren letrakera Leiungo parrokia-liburuetan (IEA, Leiungo bataioak, 627-1, 11v)

Año 1800.

El día once de Septiembre del año a mil y ochocientos
 D. LXX. dos de la mañana nació una Niña de
 legitimo matrimonio de Miguel Josef de Egüer,
 y Maria Andueza de Nundain, siendo ambos Na-
 turales de lugar de Madin, y habitantes en el de
 Segun; y el día doce del mismo le bauticé solem-
 nemente yo el Abad infra-escrito, siendo Padrino
 Miguel Antonio de Nundain, natural del Señorio de
 Sabra, y habitante en dho. Segun, a quien adven-
 ta. } el parentesco Espiritual, y demás que previene
 el Ritual Romano: Abuelos paternos Diego
 de Egüer, y Maria Micháela de Abaurrea, y

2. taula. Fermin Josef Aldunateren zenbait grafemaren (edo sekuentziaren) alderaketa. (Egilea: Ekaitz Santazilia)

Euskal predikua	Grafema(-sekuentzia)	Parrokia-liburua
	<Egu>	
	<J>	
	<p>	
	<ñ>	
	<R>	
	<La>	

3.2 Egileen biografia

3.2.1 Joan Migel Aldunate

Joan Migel Aldunate Ardanatz Luisenean sortu zen eta 1725eko otsailaren 21ean bataiatu zuten Erredingo San Andres parrokian⁹. Herriko abadea, Joan Migel Beratsain, izan zuen lekuko, amaren aldetik osaba baitzuen, eta, horregatik, Beortegiko parrokoak, Joan Migel Redinek, egin zuen bataioa. Aita Luiseneko Pedro Josef Aldunate zuen¹⁰, Angelena etxearen jabea ere bazena¹¹, eta aitaren aldeko aitona-amonak, Luiseneko Migel Aldunate eta Josefa Beratsain. Ama, ordea, Angeleneko Katalina Rosa Ardanatz, Erredinen bataiatu zuten 1690eko abuztuaren 30ean (1758ko abuztuaren 11n hila)¹², eta Migel Ardanatz eta Maria Martina Arberatz zituen guraso.

Joan Migelen gurasoak Erredinen ezkondu ziren 1707ko otsailaren 27an¹³, eta hamahiru seme-alaba bederen izan zituzten¹⁴: Maria Josefa Angela (1711), Maria Angela (1712), Martina (1715 – 1724), Joakina (1717 – 1724), Manuela (1719 – 1745), Migel Antonio (1721 – 1723), Joan Frantzisko (1723), Joan Migel (1725), Bernarda (1727), Maria Frantziska (1729), Joakin (1731), Diego Fermin (1733 – 1773) eta Anastasia (1735).

Ez jakinki zergatik, baina konfirmazioa Atarrabian egin zuen Joan Migelek. Gainerako anai-arrebek, ordea, Erredinen berean¹⁵.

⁹ Iruñeko Elizbarrutiko Artxiboa (IEA), Erredingo bataioak, 523-1.

¹⁰ Ez dut haren bataio-agiria ediren. Bai, ordea, haren anai-arrebenak, Luisenekoak denak (IEA, Erredingo bataioak, 523-1). 1759ko apirilaren lehenean hil zen, 70 urte inguru zituela (IEA, Erredingo heriotzak, 523-1).

¹¹ Nafarroako Errege Artxibo Nagusia (NEAN), Auzibideak, 315966.

¹² IEA, Erredingo heriotzak, 523-1.

¹³ IEA, Erredingo ezkontzak, 523-1.

¹⁴ IEA, Erredingo bataioak eta heriotzak, 523-1.

¹⁵ IEA, Erredingo konfirmazioak, 523-1.

1750ean libre gelditu zen Erredingo parroko kargua, orduko apeza, Frantzisko Labiano, Lizaingora joan baitzen¹⁶. Joan Migel Aldunatek, batetik, eta Itoizko abade Pedro Fernandezek, bestetik, aurkeztu zituzten beren buruak kargurako. Gauzak horrela, otsail eta martxo artean, honako etxeek bozkatu zuten Aldunateren alde: Aroztegik¹⁷, Martiketenak, «del Herre-ro»k¹⁸, Zalbak eta Gendulaingo kondeek, Erredingo palazioko jaun-ande-reak ziren aldetik. Esan gabe doa Luisenak ere alde bozkatu zuela, gurasoak izaki etxeko jaun-andreak! Angelenekoek ere alde bozkatu zuten, hurrengo atalean sakonago azalduko dudanez (§ 3.3.2), etxe horren jabea Joan Frantzisko Aldunate anaia baitzen sasoi hartan. Fernandezen alde agertu ziren Arberatz, Zabaldika eta Ferrandorena etxeak, baina, hautagai horrek bere burua erretiratu zuenean, hiru etxe horiek ere Aldunateren aldeko boza eman zuten¹⁹. Abuztuaren 5ean azterketa gaindituta, hil horren 9an hasi zen Aldunate Erredingo elizan parroko, artean ordena txikiko elizgizona zela (ikus 7. irudia)²⁰.

1809an eritzen hasi bide zen Joan Migel, Erredingo bataio-liburuari begira pentsa daitekeenez²¹. Urte hartako martxoko eta ekaineko bataio bana iloba zuen Fermin Josef Aldunatek, Leiungo erretoreak, egin behar izan zuen, eta hala jaso zuen Joan Migelek berak parrokia-liburuan. 1810eko urtarrilean, zuzenean Fermin Josefek eman zituen sakramentuak Erredinen, baita liburuetan jaso ere, Joan Migelek ahal bezala sinatuta. Otsailean Lizaingo kapilau batek egin zituen bataioak, eta Fermin Josefek idatziz jaso, honako testua lagun: «Por allarse dicho abad [Joan Migel] encamado por la muy abanzada edad, e indispuerto gravemente y no poder firmar, a sus ruegos, y como coadjutor suyo, firme yo el infra escrito abad D[o]n Fermin Josef aldunate, abad de Leyun».

¹⁶ IEA, Auzibideak, 1625. kaxa, 23. zk.

¹⁷ Beti apikariarekin ageri dena, bidenabar: *Arostegui*.

¹⁸ XIX. mendeko dokumentazioan *Herrerorena* ere ageri da.

¹⁹ NEAN, Urrozko notariotza, Frantzisko Lakarra notarioa, 1750.

²⁰ IEA, Auzibideak, 2851. kaxa, 12. zk.

²¹ IEA, Erredingo bataioak, 523-1.

7. irudia. Erredingo San Andres eliza. (Argazkia: Ekaitz Santazilia)

Joan Migel Aldunate 1810eko martxoaren 24an zendu zen²², eta martxoaren 27an ehortzi zuten Erredingo elizan, abadeentzako hilobian. Jorge Matias Zalba Janarizko abadeak hartu zuen behin-behinean Erredingo parrokia. Joan Migelek 1808ko otsailaren 4an egin zuen azken testamentua²³. Horretan argi dio bere sortetxea Luisena dela, eta Fermin Josef Aldunate iloba izendatu zuen jaraunsle unibertsal; horrek huts eginez gero, Luiseneko jaun-andreak. Apezetxean zeuden ardo-kupelak ere bereak zirela argi utzita, hurrengo abade titularra bere iloba Fermin Josef izatekotan, ardo hori harentzat geldi zedin agindu zuen. Ikusiko dugunez, Joan Migelek espero bezala agitu zen dena.

3.2.2 *Fermin Josef Aldunate*

Fermin Josef Aldunate Murillo aurrekoaren iloba dugu, esan bezala. 1767ko irailaren 3an jaio zen Erredinen, eta osabak berak bataiatu zuen,

²² IEA, Erredingo heriotzak, 523-1.

²³ NEAN, Urrozko notariotza, Nikolas Buelta notarioa, 1801, 129. zk.

biharamunean²⁴. Aita Luiseneko Joan Frantzisko Aldunate Ardanatz zuen, 1723ko maiatzaren 22an Erredinen bataiatua, eta ama, aldiz, Josefa Murillo Iribarren domeñuarra, Murillo etxekoa (1790eko irailaren 14an hila)²⁵. Aitaren aldeko aitona-amonak ezagunak zaizkigu, aurreko atalean aipatu Joan Migelen gurasoak baitziren. Amaren aldekoak, ordea, Pedro Murillo eta Teresa Iribarren ditugu, Domeñuko biztanleak biak.

Joan Frantzisko Aldunatek eta Josefa Murillok 1751ko ekainaren 8a izan zuten eztei-eguna Erredinen, eta une hartan berean Luisena sortetxea jarauntsi zuten, Joan Frantzisko seme nagusia ez bazen ere. Lau urte lehenago Erredingo Angelena ere eman zioten gurasoek, familiaren jabetzapekoa baitzen etxe hura, aurreko belaunalditik bederen²⁶.

Ezkonduta, domeñuarra bederatzi umez erditu zen: Teresa Angela (1752 – 1814), Joan Frantzisko (1753), Abran (1755 – 1800), Maria Josefa (1758), Maria Manuela (1760 – 1761), Josefa (1761 – 1762), Fermina (1764), Agustin (1765 – 1765) eta, gazteena, Fermin Josef (1767) bera.

Konfirmazioa 1772ko ekainaren 25ean eman zion Irigoien eta Dutari apezpikuak, Erredingo parrokian²⁷.

Halakoetan ohi bezala, Aldunate-Murillo senar-emazteen alaba zaharrenek, Teresa Angelak, jarauntsi zuen Luisena, baita Angelena ere, gainerako ondasunekin batera, Jakue etxeko Joan Martin Fernandez Lerruz ozkariztarrekin ezkondu bezain sarri. 1783ko azaroaren 10ean, hain zuzen, egin zuten ezkontza eta kontratua²⁸. Hitzarmen horretan jasoa dago 15 urte lehenago hila zela aita, Joan Frantzisko Aldunate, eta usufruktuan bizi zela Luisenean Josefa Murillo ama²⁹. Gutxi ezagutu zuen aita, beraz, Fermin Josefek³⁰.

²⁴ IEA, Erredingo bataioak, 523-1.

²⁵ IEA, Erredingo heriotzak, 523-1.

²⁶ NEAN, Urrozko notariotza, Frantzisko Lakarra notarioa, 1751.

²⁷ IEA, Erredingo konfirmazioak, 523-1.

²⁸ NEAN, Urrozko notariotza, Nikolas Buelta notarioa, 1783.

²⁹ NEAN, Auzibideak, 338859.

³⁰ Euskara, beraz, gainerako senideekin eta erredindarrekin ikasiko zuen Fermin Josefek. Ama, Erromantzatuko Domeñukoa izanik ere, euskalduna zatekeela pentsatzea ere ez da erokeria

8. irudia. Leiungo San Martin eliza. (Argazkia: Ekaitz Santazilia)

Badirudi Fermin Josef Aldunate Elorzko kapilautza bat eskuratzeko lehia-tu zela 1790. urtean³¹, ordu hartan filosofia ikasle zebilela³². Kapilautza hori Txarlesenekoen edo Elortzenekoen patroitzapekoa ote zen ebatzi behar izan zuten epaileek. Aldunatek zioen lehentasuna Elortzenekoen zutela, eta hark etxe horretantxe zuela etorkia. Hura frogatzerik izan ez baitzuen, auzia gal-du eta kapilautzarik gabe gelditu zen.

Urte hartan berean, Leiungo abadetza libre gelditu zen, ordura arteko apeza, Josef Iholdi, Galdurotza aldatu zenean³³. Etxalarko Felix Agustin

(cf. Lekaroz 2023).

³¹ IEA, Auzibideak, 2607. kutxa, 10. zk.

³² Ordena txikiak hartu ahal izateko ditu-iturriren bat eskatu ohi zitzaizen ikasleei: kapilautza bat, benefizio bat...

³³ IEA, Auzibideak, 2396. kutxa, 13. zk.

Elizalde hautatu zuten leiundarrekin, baina gero ez zituen latin eta moral azterketak gainditu. Lau hilabete pasatuta, 1792ko urtarrilean, berriz egin zioten azterketa Elizalderi, eta berriz huts egin. Luzapena eman zioten beste behin, baina aitzakiak aitzaki eta osasun arazoak tarteko, uztailen ere ez zuen azterketa gainditu. Deus esan gabe, soldado joan omen zen Elizalde, eta, hura jakitean, 1793ko azaroan, Fermin Josef Aldunatek bere burua aurkeztu zuen, aldeztu aurretik leiundar etxejabeen bozkak bilduta. Fiskalak, ordea, salaketa jarri zuen, plaza hura hutsik zegoela behar bezala iragarri ez zela eta. Azkenean, Aldunatek 1795eko martxoaren 23an azterketa gainditu, eta hil horren 28an abade kargua eskuratu zuen Leiungo San Martin parrokian (ikus 8. irudia)³⁴. Artean diakonoa zen, 1795eko abenduaren 19an erdietsi baitzuen presbitero gradua³⁵.

Leiungo abadetza erdiesteko tenorean, Fermin Josef ez zen hutsetik abiatu. Luisena etxe kaparea zen, eta halakoek aski zuten herri batean jabetzaren bat izatea biztanle-eskubideak lortzeko, herrian bizi gabe ere. Zegozkien zergak ordainduta, sori zitzairen, besteak beste, herri lurak ustiatzea eta apeza hautatzeko orduan proposamena luzatzea eta bozka ematea, herriko gainerako biztanleei bezal-bezala³⁶. Hori, jakina, ez zen herrian benetan bizi ziren biztanleen gustukoa, ondasunak gehiagoren artean banatu behar ziren eta. Luisenekoak, Erredinen bizi arren, Leiungo eta Ozkarizko biztanle «kanpotarrak» (*forano* deituak) ziren, eskubidedunak, XVII. mendetik bederen³⁷. Bazuten, beraz, Leiungo abadetzarako hautagaia aurkezteko eta bozkatzeko aukera, eta Fermin Josefi, etxeokari, eman zioten lanpostua, aukera suertatu zenean. Egoeraren erakusgarri, Leiunen, 1800. urtean, zortzi

³⁴ IEA, Auzibideak, 2851. kutxa, 14. zk.

³⁵ IEA, matrikula-liburua, 1281-2, 8. or.

³⁶ Maizterrei, jabetzarik ez zutenei, ez zegozkien halakorik, herrian bizi arren.

³⁷ NEAN, Auzibideak, 337198. Auzitan ibili ziren Luisenekoak Leiunen, ez baitzituzten biztanle kanpotartzat nahi. Josefa Murillok, Fermin Josefen ama domeñuarrak, epaiketa izan zuen 1778. urtean Leiungo Oiarkua izeneko aurkintzan arbolak mozteagatik, eta haren alabak eta suiak, hots, Luiseneko hurrengo etxeko jaun-andreek, kaparetasuna frogatu behar izan zuten 1799an, leiundarrekin onar zitzaizkion (NEAN, Auzibideak, 337198). Auzibide honi esker dakigu, esaterako, Luisenera ezkondu zen Joan Martin Fernandez ozkariztarra Jakue etxekoa zela, kaparea hura ere Erredingo Fernandorenetik heldu zelako, eta Janarizko biztanle kanpotarra, gainera.

biztanletatik sei kanpotarrak ziren, eta zazpigarrena apeza. Biztanle egoiliar bakarra zegoen³⁸.

Badakigu, orobat, Lerruzko parroko kargua libre gelditu zenean, 1797. urtean, Ihelzko abadea aurkeztu zutela biztanleek, baina uko egin ziola karguari. Ondoren, artean Leiunen zen Fermin Josef Aldunate proposatu zuten Lerrutza joateko, urte hartako maiatzean biztanleen aldeko bozkak bilduta. Uztailaren 28an kargua onartu bazuen ere, ez jakinki zergatik, abuztuaren 14an utzi egin zuen³⁹.

Hona Aldunateren eta leiundarren euskalduntasunaren erakusgarri bat. 1798ko irailaren 16an Leiungo fabrika-liburuan jaso zenez⁴⁰, Fermin Josefek diozesiko bisitariaren manuak euskaraz —«en lengua bulgar del pais»— aditzera eman zizkien eliztarrei. Sasoi hartan berean, Erredinen, osaba Joan Migelek ez zuen erabilitako hizkuntzari buruzko xehetasunik eman⁴¹.

Leiungo abadetza ez zen, segur aski, ondasunen aldetik oso aberatsa. Gauzak horrela, soldata osatzeko, 1799. urtean Atarrabiako parrokiako kapilautza bat ere lortu zuen Fermin Josefek, patroiek kargu hartarako hautatuta⁴².

Erredindarra Leiungo abade aritu zen osaba, sorterriko apeza, 1810ean hil arte. Orduan, Erredingo abadetza hartzeko hautatu zuten Martiket, Zalbarena, Ferrandorena, Aroztegi, Zabaldikarena, «la del Herrero», Angelena eta Luisena etxeetakoek⁴³. 1810eko uztailaren 3an gainditu zuen hautagaiak azterketa. Uztailaren 25ean Leiungo abadetzari uko egin zion, eta egun hartan berean, arratsaldeko lauretan, Erredingo abadetzaren kargua hartu, he-

³⁸ NEAN, Auzibideak, 094158.

³⁹ IEA, Auzibideak, 2592. kutxa, 16. zk.

⁴⁰ IEA, Leiungo fabrika-liburua, 627-4.

⁴¹ IEA, Erredingo fabrika-liburua, 522-5.

⁴² IEA, Auzibideak, 2880. kutxa, 11. zk.

⁴³ IEA, Auzibideak, 2851. kutxa, 16. zk.; NEAN, Urrozko notariotza, Nikolas Buelta notarioa, 1810, 27-34. zk.

rriko elizan⁴⁴. Nolanahi ere den, Leiunen ere behin-behinean jarraitu zuen, azaroa bitarte: orduan izendatu zuten Leiungo hurrengo parrokoa⁴⁵.

1719an sortutako kapilautza bat ere bazegoen Erredingo elizan. Araudiak zioenez, kapilau titularrak ardura hartu ezean, herriko abadeari zegokion kapilautza horren urteko 120 mezak ematea. Fermin Josefek berak 1810eko irailean mustutako kontu-liburuari esker⁴⁶, badakigu urte hartatik hasita eta hil arte urtero egin zituela 120 mezak, gerraren ondorioz kobratzeko auke-
rarik izan ez zuenetan salbu. Aurreko abadeek, osabak barne, ardura hori ere izan zuten.

Erredingo parroko izateari utzi gabe, hil arte egon baitzen karguan, inguruko herrietako behin-behineko abade ere aritu zen falta izan zuten sasoietan. Hala, Leiuna itzuli zen urte luzez, behin-behinean. Leiungo parrokoa-liburuan bera da sinatzailea 1814ko irailaren 23tik 1833ko ekainaren 19ra bitarte⁴⁷, eta hurrengo sinadura, abade berriarena, 1834ko apirilekoa da.

Bestalde, Laboako parrokia txikia baitzen, badirudi Leiungo abadeak hartzen ohi zuela horren ardura behin-behinekoa. Gorde den Laboako parrokia-liburu bakarrak 1789ko abuztuaren 30ekoa du lehen sarrera, eta Fermin Josefek berak egin zuen, Leiungo abade titularra eta Laboako behin-behinekoa zela⁴⁸. 1810. urtera arte ageri da sinatzaile. Erredina joateko Leiungo abadetza utzi zuenean, Laboakoa ere utziko zuen naski.

Erredingo abade titular izan zen denboran, Ozkaritzen ere aritu zen behin-behinean. Herri hartako bataio-liburuan, 1833ko urriaren 9an dugu azken aldiz Loperena abadearen sinadura. 1834ko azaroaren 7an Fermin Josef Aldunaterena dugu, 1838ko martxoaren 3a bitarte⁴⁹.

⁴⁴ IEA, Auzibideak, 2851. kutxa, 14. zk.

⁴⁵ IEA, Leiungo bataioak, 627-1.

⁴⁶ IEA, Erredingo kapilautza, 445-7.

⁴⁷ IEA, Leiungo heriotzak, 627-1.

⁴⁸ IEA, Laboako parrokia-liburua, 626-7.

⁴⁹ IEA, Ozkarizko bataioak, 530-1.

Fermin Josef Aldunate 1840ko otsailaren lehenean zendu zen⁵⁰, eta testamentuan agertutako borondatea bete bazuten⁵¹, Erredingo elizako parrokoen hilobian ehortzi zuten, osaba bezala. Testamentuan, beste ilobak ahaztu gabe, ondasun gehienak Joan Josef Fernandez Aldunateri utzi zizkion, ordurako haren eskutan baitzen Luisena, Fermin Josefen sortetxea.

3.2.3 *Frantzisko Elizalde*

Deus gutxi jakin ahal izan dut egile honetaz, eta erabat iluna zait zergatik dagoen berak izenpetutako dokumentu hori Luiseneko paperen artean.

Testuak berak ematen dizkigun heldulekuak ere ez dira erabakigarriak suertatu. Sinadurak («Aita Frantzisko Elizalde») eta sinaduraren gainean dagoen «IHS» monogramak egilea jesulaguna izan zitekeela pentsatzera naramate. Darabilen ortografia aski modernoa eta sistematikoa da, eta hizkera ere zehatza eta aberatsa. Egile jantzia eta euskaraz idazten trebatua dela ikusten da: aldunatatarrak baino gehiago, bederen (ikus 9. irudia). Hori ere bateragarria da orduan jesuita batzuek euskararentzat abiatu zuten proiektu linguistikoarekin (Urgell 2018).

Baina Loiolako jesulagunen artxiboan esan zidatenez, konpainiako ki-deen erroldan Frantzisko Elizalde bakarra ageri zaie: 1735ean *Apezendaco doctrina christiana uscaras* ezaguna argitaratu zuen muzkiarra, hain zuzen. Elizalde liburua argitaratu baino bi urte lehenago hil zen, ordea, eta, gainera, gazte-gazterik utzi zuen Nafarroa (Ursúa 1994). Gure eskuizkribuak, aitzitik, modernoagoa dirudi: kaligrafiak aiseago garamatza XVIII. mende bukaerara eta, ikerketa sakonagoen faltan, aipatu dudan ortografia sistematikoa ere hurbilago dakusat Lehen Euskara Modernotik (Urgell 2018) beste ezertatik baino. Frantzisko Elizalde hau eta muzkiarra bi direla pentsatzeko azken argudioa, ezin utzizkoa, hizkuntzari doakio: bata eta besteak darabilten euskaran aldeak daude.

⁵⁰ IEA, Erredingo heriotzak, 523-2.

⁵¹ NEAN, Urrozko notariotza, Javier Buelta notarioa, 1840, 28. zk.

9. irudia. Frantzisko Elizalderen testuaren azken orrialdea.
(Argazkia: Ekaitz Santazilia)

Nende guti suatenbada dotuinaran aitzera, edo icastera,
alaxe eta utzi beax. Lenbicoa: cexgati exi chiquietan ezi
doazque aritz, cexgati etrian; baia orduan Tangicoac dachu,
guti dirala, Apechaunaxen borondatea, edo deieion andia ba-
da ere. Eta Tangicoac borondate ona pagacendu obra be-
cala. Digaxena diot, gauza guciac lenbicoan lartzac,
eta difficultosoac badiduxitene, porpatzen badugu bein, eta
bexxi, eta arexe bexxi, eta aritz aldi cyten badugu, az-
querecore atraco gaxa naidugun gucia icastera equi, edo
cytara equi. Nondi aldixen batzui, nende guti, edo bate-
rez suatenbadaxe dotuina, eta argati utzi beax; cexga-
ti andago Tangicoa, eta Tangicoac egono diu aritz bex-
ze aldi bateco. Bextze aldi: ardi guti guardatzan duen
atxaia, bocic, eta cuidado gutiagorequi dagon becala, da-
goque Apechaunaxe; eta ardi guti dituen atxaiaxi con-
tra gutiago escatuco, edo atxuco dioten becala; alabex tri-
men atxaiaxi ere contra gutiago escatuco diote. Nondi
atxaco, edo icarico dute Apechaunec, etutela utzi beax do-
tuinaran exacutrea, nende choill guti suaten badaxe; cexgati
fuciaie Tangicoaxen auxxean choill aritz izaindixan. Cex-
gati aritzey exacutri naiduenaxen borondatea, Tangicoac
estimatzen, eta pagatzen ere du, aritzey exacutri balioten
becala. Baia obligacioxie exalutere, exacutri beaxluquere,
cexgati chaitoxen oficioa den, eta indulgenzia andia ere
ixabarten duxan, guero exaindugun becala bextze lecutean.

Apechaun Jaunen Zehitzaixi exu-
cton apatzen diotedara milla amoxi:

Tho

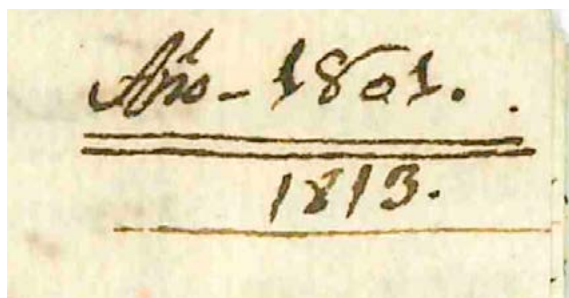
Aita Frantzisko Elizalde.

4. Datatzea

Elizalderen testuak ez du datarik. Joan Migel Aldunateren bost testuetatik hiruk, ordea, predikazio-urtea daramate: 1779, 1793, eta 1796, hain zuzen. Orduan Erredingo abadea zen, 1750. urtetik. Fermin Josef Aldunateren prediku gehienek ere ez dute datarik, baina, tarteka, predikazio-urteak ageri dira horietan ere⁵²; batzuetan, bat baino gehiago (ikus 10. irudia), testuak behin baino gehiagotan erabili zirelako edo.

3. taulan ageri denez, Fermin Josefen euskarazko prediku urtedun zaharrena 1798koa da. 1799, 1801, 1810. eta 1811. urteetan prediku bati baino gehiagori paratu zien predikazio-urtea. 1813koa da urterik berriena, baina bigarrena da: lehenagoko urtea ere badarama. Predikazio-urte bakarra duen dokumentu berriena, beraz, 1812koa da. Bi garai bereiz daitezkeela dirudi: 1798 – 1801, eta 1810 – 1812. Lehendabiziko garaian Leiungo eta Laboako abadea zen Fermin Josef; bigarreanean, alabaina, Erredingoa baino ez.

10. irudia. Predikazio-urteak, prediku batean (FL_ALD-EUS-010).
(Argazkia: Ekaitz Santazilia)

⁵² Batzuetan garbi dago, letrakeragatik eta tinta desberdina delako, eskuizkribua eta dakarren predikazio-urtea ez direla idatzaldi berean egin. Halakoetan, beraz, baliteke testua lehenago idatzi eta erabili izana.

3. taula. Euskarazko sermoietako predikazio-urteak. (Egilea: Ekaitz Santazilia)

Predikazio-urtea	Prediku-kopurua (1. urtea)	Prediku-kopurua (2. urtea)
1798	1	
1799	5	
1801	3	
1802	1	
1803	1	
1810	4	
1811	4	1
1812	1	1
1813		1

Gaztelaniazko predikuen artean ere bada urtedunik. 4. taulan predikazio-urteak zenbat aldiz ageri diren eman dut, kontuan izan gabe bestelako urteekin batera ageri diren ala ez. Ikusten denez, bai Leiungo eta Laboako aldian (1795 – 1810), bai Erredingoan (1810 – 1840), gaztelaniazko predikuak darabiltza Fermin Josef Aldunatek. Urterik zaharrena, 1789koa, lapsusa izan daiteke (*pro* 1798); izan ere, urte hartan apezgoari ekin gabe zegoen Aldunate eta, gainera, predikuaren kaligrafia eta estiloa bat dator 1798ko urtea dutenekin.

4. taula. Gaztelaniazko sermoietako predikazio-urteak. (Egilea: Ekaitz Santazilia)

Predikazio-urtea	Prediku-kopurua
1789	1
1791	1
1792	2
1797	6
1798	11

Predikazio-urtea	Prediku-kopurua
1799	4
1800	3
1801	7
1802	5
1803	5
1804	3
1805	7
1806	9
1807	7
1808	9
1809	5
1810	1
1812	2
1814	4
1817	3
1818	3
1819	2
1820	1
1821	1
1822	3
1823	2
1824	4

Ondorio garbiak atera ahal izateko, urterik ez dakarten predikuak —gehienak— noizkoak diren jakitea ezinbestekoa da. Alderaketa papiro-logiko, estilistiko eta kaligrafikoa egin behar da horretarako. Edonola ere, urtedunei baino erreparatzen ez badiegu, nabarmena da gaztelaniazkoak askoz gehiago direla, batera erabili zituela gaztelaniazko eta euskarazko pre-

dikuak Leiunen ziharduela, eta Erredinen, sorlekuan, hasieran bietarik badugu ere, garai berrienetan gaztelaniak erabateko lekua hartu ziola euskarazko predikazioari.

5. Ikergaiak

Corpus honek euskararen historiaren ezagutzan egin ditzakeen ekarpenak bildu nahi izan ditut atal honetara. Bistan denez, ibarreko hizkeraren (§ 5.1) eta egoera soziolinguistikoaren (§ 5.2) berri izateko bide ematen digute testuok. Horretaz landa, predikuak itzultzeko orduan egindako haurtu linguistiko-estilistikoak (§ 5.3) eta erabilitako iturriak (§ 5.4) ere ezin saihestuzko ikergaiak dira euskararen historiaren ezagutzan aitzinatzeko.

5.1 Hizkera eta barne-bariazioa

Luiseneko paperen bidez, Lizoainibarko predikariek XVIII.-XX. mendeetan zerabilten hizkera —orain arte dokumentatu gabea— ikertzeko abagunea dugu. Hartara, aldunetarren testuetan jauzika ibili naiz, ezaugarri linguistiko adierazgarrienak hona ekarri nahiz⁵³. Ez da, inondik ere, saio sistematikoa izan. Egitekoen artean dago, hortaz, hizkeraren ikerketa sakona, testu guztiak zehatz-mehatz hustuko dituen, ezaugarrien sistematikotasuna, maiztasuna eta aldagarritasuna kontuan hartuko dituen eta bestelako testuei ere begiratuena, ezaugarrien hedadura geografiko, estilistiko eta historikoa ongi ezagutzeko.

Hona bildu ditudan ezaugarriak, kontrakorik esan ezean⁵⁴, bi aldunetarren testuetan ageri dira; ez, baitezpada, salbuespenik gabe, edo maiztasun eta adibide berberetan. Zer esanik ez, etorkizunean funtsezkoa deritzot au-

⁵³ Kanpoan utzi dut Frantzisko Elizalderen testua, ez baitakit xeheki nongo mintzoa duen. Edonola ere, desadan (gaingiroki eta arinkeriaz, apika) ez dirudiela urrungoa, aldunetarren hizkerarekin alderatuta.

⁵⁴ Bereizi nahi izan dudanean, JMA laburtzapena erabili dut Joan Migel Aldunate izendatzeko, eta FJA Fermin Josefendako.

tore bakoitzaren testuetan ageri den barne bariazioa ikertzeari eta osabaren eta ilobaren mintzoak elkarrengandik aldentzen dituzten ezaugarriak (bakanak, lehen begi kolpean) identifikatzeari, aldagarritasun horren atzean daudekeen arrazoi soziolinguistiko-dialektologikoak zulatzeke.

5.1.1 Fonetika eta fonologia

Hitz hasieran *j-* du beti FJAk: *jarriric, jaquin, jan, jarduqui, jayo*. Behin baino ez dut ediren irudiz txistukari palatala dena: *sanorduco*. JMAk, aldiz, ia sistematikoki ditu forma palatalak, <ss> digrafoaren bidez adieraziak: *ssaquin, ssinste, ssaucedo, ssaberi, ssuntatu, ssardoqui, ssaten, ssaio, ssosi, ssunto*.

Bada salbuespenik JMArenean, ordea: *juaten, jendeac, juntacen*. Bestalde, JMAk *juaten* du, baina *fan* JFAk.

Bi aldunatetarrek <g> kontsonante antihiatikoak darabiltzate: *ago, eguizara* ‘ehizara’, *eguizari / eguistari* ‘ehiztari’, *verregun, iraguten, ligua* ‘lihoa’.

Ez dago Riu araurik: *miser cordia, andia*.

Herskari aurreko txistukari apikaria lepokari ageri da, <t> aurretik batik bat: *emendarasteco, estire, dituste, escasquicie*. Gainerakoan, <p> aurretik <z> izan ohi da: *expaitu, zazpi*.

Sinkopaturik ditugu hitz batzuk: *orgatic, obrena, icusco, abrasec, verla, atra, maindreco*. JFAren testuetan *atera* ere kausi daiteke.

Hitz bukaeran, <c> *pro* <t> dugu adibide batzuetan: *baizaistec, ticiec, nic estaquic, duc* ‘dut’, *dizuc* ‘dizut’, *bac* ‘bat’. Bi aldunatetarrek halakoak dituzten arren, Joan Migelen testuan askoz ugariagoa da fenomenoak: Zaila da horren atzean zer dagoen jakitea. Kontu grafiko hutsa dirudi, eta, kasu batzuetan, azken hizkiari <t> grafemaren marratxo gehitu ez izanaren ondorio.

Maiz, *-r-* falta da bokalen artean FJAren testuetan, *-larik* menderagailuan (*ciolaic*), ablatiboan (*amenacetaic*) eta partitiboan (*honrayc*), baita, batzuetan, *ari* aditzean ere (*ayzaigula*). Ez da hala, ordea, moduzkoetan (*sepultaturic*). JMAk ez ohi du halakorik.

Bokalen artean *-d- > -r-* bilakabidea dugu: *zaracie*, *daquirala*, *dizquirate*, *diratela*, *zarazu*, *dira* ‘dit’.

**Edun* aditzaren orainaldian, objektua plurala denean, *di-* galdu egiten da, aspektu burutugabearen markaren ondotik: *padecicentugu*, *escacentucie*.

Halakoekin batera, forma metatesidun bakanak ere badituzte bi aldunatatarrak: *confiaceunt*, *eguiteintu*. Partizipio prospektiboarekin, ordea, *d-* baino ez da galtzen bi aldunatatarren lanetan: *padecitucoytugu*, *gastatucoytuzu*, *pagatucoitugun*. Objektu singularrarekin ere *d-*ren galeraren kasu bat bederen ediren dut FJAren testuetan: *desconfiatucont*.

5.1.2 Izena

Plural hurbila ageri da: *manhoc*, *gucioc*, *espaldoc*.

Artikulu hurbilak daudela ere ematen du (*corpuzoy*, *animoy*), jabetza ize-nordain (indartu) baten bidez adierazten denean batik bat: *zoure buruori*, *zure animori*, *zoure amori* ‘zeure amaori’.

Erakusleetan forma *g-*dunak eta gabeak ditugu (*gonequi*, *gau*, *gortan*, *garran*, *gartan*, *gartatic*, *gura*, *goy* ~ *au*, *ura*, *artatic*, *ayena*, *ortatic*, *oyec*, *oyequin*, *oni*, *ori*, *or*, *arrec*, *onec*, *orrequi*, *ontan*, *ontara*, *ontaraco*, *ayetan*, *ayen*, *orgatic*, *arara*, *arrequi*). JMAren testuetan askozaz ere ohikoagoak dira forma *g-*dunak, baina salbuespenak ere baditu. Sakonago ikertzeko dago, nolanahi ere, zeren arabera erabiltzen dituzten forma herskaridunak ala gabeak.

Erakusle pluralak *avec* / *guevec*, *evetan*, *eben* tankerakoak dira.

Izenordain indartuetan *eu > au > ou* bilakaera dugu: *zoure*, *noure*, *gouren*, *zourorrec*, *gouroc*. Egon aditzaren iraganean ere *-ou-* du JMAk, behin bederen: *baizoude* ‘baitzeuden’. Forma indartu gabea *nere* da JFAren testuetan, baina *ene* darabil JMAk (*nere* ere bai, inoizka). Izenordain zehaztuga-beetan *nior* bezalakoak daude.

Kasu-marken eta postposizioen alorrean, *-ek* dugu ergatibo plurala: *arrevetec*, *Fariseoec*, *vigarrenec*. Datibo plurala *-eri* da maizenik bi aldunatatarren testuetan, baina *-ey* (*duteney*) eta *-ay* (*animay*) bakanen bat ere bada. Geni-

tiboan *-ren* dugu, baina *-in* bilakaturik ere ageri da inoizka: *Lazaroin*, *noyña / noña* ‘norena’, *demborayqui*. Komitatiboa *-reki* da ia beti (*arraciorrequi*), baina hala FJ*Ak* nola JM*Ak* badute *-rekin*-ekiko adibide bakanik ere. Ablatiboa *-tik* dago bai singularrean bai pluralean, baina JFA*ri* *amenacetaic* plurala ere ikusi diot. Forma biziduna *-ganik* da bi aldunatatarran lanetan (*nere ganic*). Adlatiboak ez du sekula herskaririk hondarrean (*penitenciarra*). Instrumentala sistematikoki *-s* da (*comprenditus*). Prolatiboa *-tako* dago (*intercesorataco*), eta destinatiboa *-rendako* (*guizonarendaco*).

Eratorpen atzizkiek gazteleratiko bilakaera hau darakuste: *-cion* > *-zio* (*maldicio*), *-zon* > *-zio* (*arracio*), *-ion* > *-ione* (*unione*), *-al* > *-ale*: *penitenciale*. Moduzkoetan *-kiro* dago (*finalquiro*).

Zenbakietan egitura lokatiboduna dugu hala hogeikoetan nola ehunekoetan: *lauretan egun eta lauretan oguey, vorzetan egun*.

5.1.3 Aditza

Aditzoina dago *irrealisean*, are *-i* partizipioa duten formetan ere: *yzulgaycen* ‘itzul gaitezen’, *intercedidezaten*, *icasdezan*. JMA*ri* *etorri bedi* ere aurkitu diot behin. *Irrealisetik* kanpo ere, *-i* partizipiorik gabeko formak daude: *ecarciote* ‘ekarri zioten’, *etorzioren*.

Izandu partizipio pleonastikoa oso bakan ageri da forma arruntaren aldean, baina bi aldunatatarrak darabilte.

Partizipio prospektiboa *-ko / -en* sistema dugu. Bigarren forma ageri da *-n* amaierako aditzekin, baita *-l*-koekin ere: *hilen*. FJA*k*, gainera, *emayn* ‘emanen’ du, forma osoekin batera.

Aditz laguntzailei gagozkiela, ez dugu **eradun* sailekorik: **nin* baino ez dago (*ciote*).

Ahalera ez da *ahal*-dun perifrasiaren bidez eratzen (alegia, [partizipioa / burutugabea + *ahal* + *izan* / **edun*]). Forma *-ke*-dunak ditugu: *vici guindeizque*. *Ahal* bera ageri denean ere aditz laguntzailea *irrealisekoa* da (eta, beraz, *-keduna*), JMAren adibide honetan ikus daitekeenez: *aldezaqueten diligencia guziarequi*.

Izan aditzak ere *-ke-dun* formak har ditzake: *nola dateque gau?*

Irrealisean, ahalera eratzeko, **ezan* ageri da orainaldian, baina **edun* iraganean: *dezaquegun*, *desvaneci dezquique* ~ *erosi zuquelaic* ‘eros zezakeelarik’, *bazuquete goratu* ‘gora zezaketen’, *ezuquete resuzitatu*. Ezin partikularekin batera ere erabiltzen du **edun* JMAk: *ezin logratu zuquetala*.

Izan aditzaren 3pl orainaldian *dire* da, eta *zarate* dago 2. pertsona pluralean.

Iraganeko adizkiak *-n* gabekoak dira maizenik, baina badira *-n-dunak* ere, bi aldunatatarraren testuetan: *erraten zue*, *ceude*, *sartuce*, *eman cio*, *nindego* ~ *acabatu ciren*, *naizuten*.

NORK 2pl. denean, *-zie* / *-ze* txandaketa dago: *ayzacie*, *estucie* ~ *dizquiocenac*, *dicen*, *emaizquioce*, *biartuzela*.

NORI 1sg. denean, *-da* (> *-ra* FJAK) ageri da: *dira* ‘dit’, *dizquida*.

NORI 3pl. denean, *-ote* dago: *zaicote* ‘zaie’, *diogute* ‘diegu’, *diote* ‘die’, *baizquiotegu* ‘baitizkiegu’.

NORK 1sg. denean, *-da-* → *-te-* gertatu da, hitz barnean ere: *dizquizutene-tan* ‘dizkizudanetan’, *nautena* ‘nahi dudana’, *biarduten* ‘behar dudan’.

NOR edo NORK 2. pertsona denean, iraganean, *-a* dugu, eta gainerakoan *-e*: *hizancina*, *cinduxa* ‘zintuen eta zenituen’, *ezinaten* ‘ez zineten’ ~ *hizance*.

Ozen ondoko herskaria ahostuna da: *guindaycen* ‘gintezten’, *baguindez* ‘bagintez’, *cinduste(n)* ‘zintuzten’, *guinduzan* ‘gintuen’.

Iraganeko *realisean* eta *irrealis* bipertsonal eta tripertsonaletan, NORK 2. pertsona denean, *-ind-* ageri da: *cindue* ‘zenuen’, *cindio* ‘zenion’, *cindezaque* ‘zenezake’, *bacindez* ‘bazeneza’. Orobat gertatzen da egon aditzaren forma trinko monopertsonalean: *nindego* ‘nengoen’.

Adizki monopertsonal *irrealis*etan ez dago *-te-* duen formarik baldintzan eta subjuntiboan: *baleyz* ‘balitez’, *daicen* ‘daitezen’, *zeizen* ‘zitezen’. Ahaleran, ordea, *-kek* ordezkatu du *-te* zaharra: *ceizque* ‘zitezkeen’, *cindeyzque* ‘zintezke’, *ezpaytayzque* ‘ezbaitaitezke’, *daiquen* ‘daitekeen’, *lizaque*, *ezeiquela* ‘ez zitekeenla’. FJAren testuetan, eta bakan, *-teke* pleonastikoa ere badago (*dayteque*).

NOR NORI *realisean*, datiboa 3. pertsona denean, *-ko* marka ageri da: *zaico* ‘zaio’, *zaicote* ‘zaie’. Edonola ere, FJAri *etzeioten* ‘ez zitzaien’ ere ikusi diot behin.

NOR NORI sailean, iraganeko *izan* aditzaren formak **edinek* ordezkatu ditu: *cequiote* ‘zitzaien’, *cequiola* ‘zitzaiola’, *cequizquio* ‘zitzaizkion’, *cequigu* ‘zitzaigun’. Bi aldunatetarrek hala jokatzten dute; haatik, JMAk *ceioten* ‘zitzaien’ ere badakar.

Adizki tripertsonaletan objektua plurala denean *-zki-* ageri da, eta ez, Nafarroako beste leku batzuetan ohi bezala, *-it-* (cf. *zition*): *dizquida*, *eman-dizquizun*, *zizquion*.

Orobat, *-zki-* dago *irrealiseko* bipertsonal iragankorrean, objektua plurala denean: *zezquien* ‘zitzan’, *garbizquizu* ‘garbi itzazu’, *escazquicie* ‘eska itzazue’, *dezquique* ‘ditzake’, *dezquiten* ‘ditzaten’. Ez daude mendebalderago ageri diren forma palatalak (cf. *detxala* ‘ditzala’).

Irrealiseko adizki tripertsonaletan, NORI 3. pertsona denean *(-)zo-* (<**-za-o*) bilakabidea ageri da, eta *-za-* lehena edo bigarrena denean: *cezoten* ‘ziezaien’, *zocie* ‘iezaiozue’, *dezoqueten* ‘diezaioketen’, *zoqueguten* ‘iezaguketen’ ~ *ezpale-zagu* ‘ez baliezagu’, *lezazquiraque* ‘liezazkidake’, *dezazuten* ‘diezazuten’.

**Edin* aditzaren 3. pertsonako forma monopertsonalak *doa-* du orainaldian gehienetan, FJAren testuetan: *doayen* ‘dadin’ (*dayen* dugu JMArenetan, eta bada *daienik* ere FJArenetan). *Eraman* aditzaren forma trinkoak ere hori bera du: *doamaten* ‘daramaten’. *Joan* aditzaren adizki trinkoekiko forma analogikoak dirudite, hiperzuzenketaz sortuak, kontuan izanik *doa-* > *da* gertatu dela horietan: *daci* ‘doaz’. Nolanahi ere den, FJAk *doayen* ‘doan’ du *joan* aditzean.

Nahi duten perifrasietan aditza sinkopaturik ageri da: *naut erran* ‘nahi dut erran’.

Eduki aditzaren forma trinkoetan *-ki-* dago: *dauzquizularic*, *zeuzquiten*.

5.1.4 Sintaxia

Perpau osagarrietan *e(t)zi* menderagailua maiz ageri da: *etci becatariac ucacendiola*. Forma afrikatua darabil JFAk, eta frikaria osabak.

Baldintzarako [aditzoina + **edin* / **ezan*] tankerakoak ditugu: *encontra baguindeyz, confesa bazindezqui zoure culpac, eguin bacindez penitencia eta expacindeiz eguin sor, expaley detenitu, considera baley, sinesta balez*.

FJ**A**k batez ere, sintagma genitibodunak buruaren ondotik paratzen ditu: *nombre mutuarena* (cf. honetaz § 5.4).

Objektua genitiboan ageri da aditz jokatugabeekin, baina ez sistematikoki. Halakoak maizago ditu J**MA**k J**FA**k baino: *cego Jesus lanzacen demonio baten aumentaceco bere caudalen, bularraren emateco*.

Genitiboa eskuinetara duten egitura apositiboetan, buruarekin komunizatzen duen izenordaina gehitzen du F**JA**k batzuetan: [*Luciferri*]_i, *enemigo Jangoicoaren* [*arri*]_i. Burua postposiziorik gabe ere ager daiteke (cf. honetaz § 5.4): [*memoria Saludable*]_i *golpe inevitable erioceco arren* [*arequi*]_i.

5.1.5 Hiztegia eta aldaerak

Jarraian aldunetarak ere darabiltzaten hitz eta aldaera zenbait zerrendatu ditut. Lemak maiuskula txikian eta hurrenkera alfabetikoan heldu dira, eta adibideak etzanetan, geziaren ondotik. Adierak kakotx bakunen artean eman ditut, beharrezko iritzi diodanean. Lemen arteko deiak cf. laburduren ondotik eman ditut, maiuskula txikietan. Zehaztapenik eman ez bada, bi aldunetarak dokumentatutako hitzak edo aldaerak ditugu; zehaztu behar izan denean, F**JA** edo J**MA** laburdurak erabili ditut⁵⁵.

AGITU ‘gertatu’. → *agitu*

ALTZINA. → *alcina*

ANIMA (F**JA**). → *anima*. Cf. ARIMA

ANITZ (F**JA**). → *aniz*. Cf. AUNITZ

ARIMA (J**MA**). → *arima*. Cf. ANIMA

ARROITU ‘zarata’. → *arroitua*

⁵⁵ Komeni da berriz gogora ekartzea hau ez dela inondik ere saio sistematikoa. Ez dut lexiko osoa bildu, eta baliteke, azterketa sakona eginda, autore bakar bati egotzitakoa bestearen lanetan ere kausitzea.

ARTEO (JMA). → *arteo*. Cf. ARTIO
 ARTIO (FJA). → *artio*. Cf. ARTEO
 ASKO 'aski'. → *asco*
 ARKITU. → *arquicen*. Cf. AURKITU
 ATZENDU 'ahaztu'. → *acenduric*
 AUNITZ (JMA). → *auniz*. Cf. ANITZ
 AURKITU. → *arquicen*. Cf. ARKITU
 BAGE. → *bague*
 BAKOITX (JMA). → *bacoichac*. Cf. BAKOTX
 BAKOTX (FJA). → *bacochari*. Cf. BAKOITX
 BARIN 'baldin'. → *barin*
 BEKALA 'bezala'. → *vecala*
 BERTZALA (FJA) 'bestela'. → *verzala*
 BERTZE. → *verce*
 BIDA (FJA) 'bi'. → *vida*
 BILO (JMA) 'ile'. → *biloa*
 BULLUSKORRIAN (JMA) 'biluzgorrian'. → *bulluscorrian*. Cf. BULUSIRIK
 BULUSIRIK 'biluzirik'. → *bulusiric*. Cf. BULLUSKORRIAN
 DEUS (FJA). → *deus*. Cf. DOUS
 DOUS 'deus'. → *dous*. Cf. DEUS
 EDEKI (FJA) 'ireki'. → *edequi*
 EGU 'gaur'. → *egu*
 EILE 'artile'. → *elle*
 EILEGATU. → *ellegatu*
 EMASTEKI (FJA). → *emastequi*
 ENTENDATU. → *entendacera*
 ERDETXI 'erdietsi'. → *erdechi*
 EREMAN (FJA). → *ereman*
 ERRAN. → *erran*
 ERTEAN 'artean'. → *ertean*
 ESTRABILE (JMA) 'ukuilu'. → *estrabilea*
 ETXEKI (FJA) 'piztu'. → *echequi*
 EZAGUNDU. → *exauncera*
 GEHIAGO. → *gueyago*. Cf. IAGO
 GUTI BAT (FJA) 'pixka bat'. → *gutibat*

- GUTI (FJA). → *guti*
 GUZI. → *guciac*
 HIRUR. → *yrur*
 IAGO (JMA). → *yago*. Cf. GEHIAGO
 IDUKI. → *iduquicea*
 IGAN 'igo'. → *igan*
 IGUZKI (FJA). → *yguzquia*. Cf. IRUZKI
 IMINI (JMA) 'ipini'. → *yminzen*
 IRUZKI (JMA). → *iruzqui*. Cf. IGUZKI
 ITZE (FJA) 'iltze'. → *hitce*
 KARRIKA (FJA). → *carrica*
 KRISTIO. → *Christioa*
 LAUR (JMA). → *laur*
 LAZKI (FJA) 'arras'. → *lazqui*
 MEREJI. → *meregi*
 MERTXEDE. → *merchede*
 MINTZO 'ahots'. → *minzua*
 NESAKO (FJA) 'neskato'. → *nesaco*
 OHATZE. → *goace*
 OIHAN 'mendi'. → *oyan*
 ONETSI 'maitatu'. → *onesicen*
 ORAI. → *oray*
 ORAINIK (FJA). → *orañic*. Cf. ORAINO, ORAI
 ORAINO (JMA). → *orano*. Cf. ORAINIK, ORAI
 ORTEGI 'jaurtiki'. → *ortegui, ordeico*. Cf. ORTEKI
 ORTEKI 'jaurtiki'. → *ortequicen*. Cf. ORTEGI
 ORTZI 'ehortzi'. → *orci*
 PODORE. → *podore*
 SOR (FJA) 'gor'. → *sor*
 TXIKI (FJA). *chiqui*
 TXINURRI (FJA). → *chinurriari*
 TXOIL 'zeharo'. → *choil*
 XAHUTU (JMA) 'garbitu'. → *ssauceco*
 XARDUGI (JMA). → *ssarduico*. Cf. XARDUKI
 XARDUKI (JMA). → *ssarduqui*. Cf. XARDUGI

ZALUI (FJA) 'zalu'. → *zalu*

ZILATU (FJA). → *cilatu*. Cf. ZULO

ZIRIKU (FJA). → *ciricua*

ZULO (JMA) *zuloa*. Cf. ZILATU

5.2 Elebitasuna eta soziolinguistika historikoa

Predikuok Lizoainibarko euskararen egoera soziolinguistikoaren berri ere ematen dute.

Ezaguna da 1778an auzia izan zela Iruñeko elizbarrutian, ordura arte legez apez euskalduna zuten herri zenbaitetan erdaldunak ere sartu ahal izateko (Irigaray 1935). Euskaldunak ez ziren apezek zuten horretan interesa, jakina, auzia irabaziz gero, balizko lanpostuak biderkatuko zitzaizkielakoan. Zerabilten aldeko argudioa zera zen: herri horietan, eliztar gehienak gaztelania ere ulertzeko gai zirela. Eta auzitan izan zen, orduan, Lizoainibarko balizko elebitasuna ere. Erredinen, Lizoainen, Beortegin, Janaritzen, Lerrutzen, Mendiorotzen, Iheltzen, Urritzelkin, Galdurotzen, Zuntzarrenen, Leiunen, Olaberrin, Zalban, Ozkaritzen eta Ilotzen sarbidea nahi zuten euskararik gabeko apezek (Irigaray 1935: 613).

XIX. mendearen lehen herenean, eta predikarien hizkuntz eskakizunez mintzo, hain zuzen, Añibarrok euskaldun hustzat jo zituen Beortegi, Janaritz, Laboa, Leiun, Lerrutz, Lizoain, Mendiorotz, Ozkaritz, Erredin, Urotz eta Iheltz (Villasante 1956: 445), eta orobat jokatu zuen Beauharnais enbaxadoreak ere 1807an, mapa arras zehatza ez izanik ere (Oyharcabal 1992: 360).

Lizoainibarren euskara bizirik zegoen 1863an, Bonapartek mapa argitaratu zuenean (Bonaparte 1863), eta printzeak oso bizirik zekusan Leiunen, Laboan eta Beortegin —ez horrenbeste Erredinen—. Geroxeago, 1875ean, Brocak elebidun irudikatu zuen ibar osoa (Broca 1875), eta Lekarozek (2023: 108 eta hh.) bildu datuek ere argi darakuste XVIII. eta XIX. mende jauzi horretan euskaldun elebakarrak —eta erdaraz kiskun-kaskun ari zirenak— zeudela Ozkaritzen, Mendiorotzen, Lizoainen, Lerrutzen, Leiunen, Laboan eta Beortegin, are gazteen artean ere, eta aski euskaldunak zirela oraindik XIX. mendearen erditsutik aurrera Leiun, Laboa eta Beortegi.

Herritarren elebitasun maila zenbaterainokoa zen jakitea zaila da, baina agerikoa da aldunatetarrek euskara eta gaztelania, biak zekizkitela, eta Fermin Josefek predikaziorako bi hizkuntzak zerabiltzala XVIII. mende hondarrean eta XIX. mende hasieran Leiunen, baita Erredinen abadetza lortu eta hurrengo urteetan ere. Baina, prediku kopuruari so, gaztelania da nagusi, baita hizkuntza bakarra izan ere, 1813. urtetik aurrerako urtea duten predikuetan (ikus § 4). Horrek ez dakar baitezpada apez horrek ez zuela ordutik aurrera euskarazko predikurik sekula egin, dela Erredinen, dela Leiunen, Laboan eta Ozkaritzen, behin-behineko abadetzan izan zenean ere; ezin jakin dezakegu, prediku askok ez dutelako urterik, eta ez baitakigu zenbat aldiz erabili ziren eta noiz, baina predikazioan gaztelaniarako jaidura nabarmena da.

Ez dakigu, halaber, urteen joan-etorrian euskarazko testurik galdu ote den. Baina euskaldun hauen idatzizko jarduna, predikaziotik landara, erdara hutsezkoa da. Luiseneko funtseko dokumentu pribatu, gutun eta bes-telakoak, are gertuko senideen artean trukaturakoak ere, gaztelaniazkoak dira denak, espero zitekeen bezala⁵⁶. Eta hala izan ohi ziren, orobat, euskaldunen arteko harreman idatziak ere. Horren erakusgarria Luiseneko funtsean berean dugu: Joakin Lizarraga Elkanoko apezak, euskara eder bezain landu, jaso eta aberatsean ehundaka testu utzi zizkigun horrek berak, Fermin Josef Aldunateri igorritako gutuna, bortxaketa bat mintzagai duena, gaztelaniaz idatzi zion⁵⁷. Adibide polita dugu, bestalde, Maiorak 1760. urtean jasotakoa. Artaxoarrak dakarrenez (Maiora 2024: 253), Erredinen eta inguruetan, nekazariak herriko bihitegiko garia behar zutenean, hartutako kopuruaren agiria egiten zien Erredingo parrokoak. Agiriarekin notarioarengana jotzen zuten laborariak, eskritura egin zezan. Agiri horie-

⁵⁶ Lan hau begiratu duen aditu anonimoetako batek gaztigatu didanez, ez daiteke maila berean jar predikuetan erabilitako hizkuntza eta gainerako jardunean erabilitakoa. Idazle euskaldun jantziek gaztelaniaria jo izan dute ia salbuespenik gabe, beren arteko gutun bidezko harremanetan. Predikazioan edo maila apalagoki hartzaileei zuzendutako testuetan, haatik, euskararen erabilera franko nabarmenagoa izan da.

⁵⁷ Luiseneko funtsa katalogatu gabe dago, eta ezin eman dezaket gutunaren erreferentzia zehatza, baina transkripzioa eta argazkia TesUN taldearen webgunearen ikus daiteke, esteka honetan: https://www.unav.edu/documents/29062/18789983/1828_08_24_Elcano.pdf

tako zortzitan bederen, euskaraz egin zion agurra apezak notarioari. Hona adibide bat: «Señor Severino⁵⁸, los portadores, que son pretendientes de cuarenta robos de trigo, son vecinos del lugar de Beortegui, de cuya cantidad levantará vmd. escritura. *Agur, jauna*. Redín y octubre 3 de 60» (NEAN, Notariotza-protokoloak, C-13405 *apud* Maiora 2024: 253. Etzanak eta puntuazioa gaurkotzea, neureak).

Hartara, prediku apur horietan baizik ez zaigu euskara ageri aldunatetarren jardunean. Eliztarrak euskaraz artatzea ezinbestekoa zitzaientean, hain zuzen⁵⁹. Itzulpenetan ere ez da ikusten euskara aberatsa, jaso eta landua erabiltzeko nahikunderik, eta erdal testuarekiko morrontza handia da (ikus § 5.4). Edonola ere, ez naiz gai, une honetan, predikaziorako hizkuntza bat edo beste hautatzearen atzean dagoen irizpidea zein den esateko. Joan Migelék utzi dizkigun prediku bakanak euskaraz daude, baina Leiungo aldian bi hizkuntzak zerabiltzan Fermin Josefek, eta Erredinen ere biak, XIX. mende hasieran bederen. Hori, betiere, predikuok bere parroketarako idatzi zituela onartzen badugu. Eta euskarazkoak (gutxiago baitira) Leiundik eta —batez ere— Erredindik kanpo erabiltzeko baziren? Hori ezin jakin dezakegu ziur, baina badakigu beren gobernupeko parroketatik kanpo ere predikari aritzea ohiko lana zutela. Fermin Josef, esaterako, 1810eko San Markos egunean Beortegin predikatzer agraman zuten, eta euskaraz ondutako predikua egin zuela badakigu, dokumentua bera gorde baita (FJ_ALD-EUS-036)⁶⁰.

Laburbilduz, eta datuok ikusita, ematen du Fermin Josef Aldunate predikazioan erdara sartzearen alde agertu zela, eliztar zenbait gaztelania ulertzeko gauza ez ziren garaian ere (Leiunen batez ere); hots, hurrengo hamarkadetan orokortu zen elebitasunari bide eman ziola.

⁵⁸ Severino Buelta Urrozko notarioa izan zen 1758. eta 1786. urteen artean.

⁵⁹ Gogoan izan 1798ko irailaren 16an Fermin Josefek diozesiko bisitariaren manuak euskaraz aditzera eman zizkiela Leiungo eliztarrei (IEA, Leiungo fabrika-liburua, 627-4).

⁶⁰ Dirudienez, betidaniko ohitura zen San Markos egunean Lizoainibarko herrietako parrokoek Beortegin predikua ematea, baina 1818an eten bide zen tradizioa. Hala darakus Luiseneko dokumentuen artean dagoen 1821eko sententzia batek, ohitura berreskuratzeko agindua ematen duena. Transkripzioa eta argazkia ikusgai dago TesUNen webgunean: https://www.unav.edu/documents/29062/18789983/1821_03_31_Pamplona.pdf

5.3 Iturriak

Euskal predikuak erdaratiko itzulpenak edo moldaketak izan ohi dira maiz. Luisenekoak ez dira horretan salbuespen, eta gehienen iturria aurkitu dudala uste dut (ikus «Eranskina» atala). Fermin Josef Aldunateren predikuen iturri nagusia Josef Barcia Zambrana XVII. mendeko teologo eta Cadizko apezpiku izandakoa dugu. Fermin Josefen 37 predikuetatik 29 bederen Barciaren *Despertador Christiano* eta *Quaresma de Sermones* lanetatik itzuliak dira, osorik edo zatika. Beste hiruk, aldiz, Joan Martinez de la Parra XVII. mendeko jesulagun mexikarraren *Luz de Verdades Católicas* dute iturri. Joan Migel Aldunateren testu baten zati baten giblean ere de la Parraren lana dago (JM_ALD-EUS-002).

Edonola ere, bada oraindik zer ikertu. Iturri ezaguna dutenen kasuan, edizio zehatza identifikatu behar da⁶¹, eta testuak patxadaz alderatu, pasarte guztien iturria bat eta bakarra den ala ez ikusteko. Bestalde, prediku batzuen iturria aurkitzeko dago oraindik. Horien atzean ere Barcia eta de la Parra egon daitezke, edo beste predikariren bat.

Beste testu batzuk, ordea, aldunatatarrak berek onduak dirudite. Beortegin predikatuak, esaterako, «*Compuesto y predicado por D[o]n Fermin Josef de Aldunate*» dakar (FJ_ALD-EUS-036. Letrakera etzana, nirea). Orobat, Joan Migel Aldunateren prediku batean bederen, «*Compuesto y predicado año de 1779 por D[o]n Juan Mig[ue]l de Aldunate*» dago izkiriaturik (JM_ALD-EUS-001. Letrakera etzana, nirea). Horrek ez du esan nahi, hitzez hitzeko kopia ez izanik ere, lan horretan bestelako iturriak baliatu ez zituztenik, jakina. Azkenik, ez dut jakiterik izan Elizalderen testua inondik hartua den ala itzulpena den.

Horrekin guztiarekin batera, ezin ahantz dezakegu Fermin Josef Aldunateren gaztelaniazko prediku andana. Iturri berak erabili zituen ala gaztelaniazkoetan bestelakoak hobetsi zituen jakitea ere on da. Erdal prediku

⁶¹ Halakoetan laguntza handia izaten da, predikuekin batera, egileek zerabilten biblioteca ere gorde izana. Zoritxarrez, Luiseneko oraingo jabeek gogoan dute etxeko liburu zaharrak inoiz inork eraman zituela.

batzuetan iturri horiek zein diren berariaz esaten zaigu, laburduren bidez. Zehatz-mehatz begiratzeko dago, baina laburdura horiek zein autoreri doazkien aurkitu dudalakoan nago. *Lan.* delakoaren gibelean Geronimo Bautista de Lanuza XVI.-XVII. mendeetako apezpiku domingotarraren homiliak daudela dirudi, eta *Osor.* delakoa XVI. mendeko Joan Osorio jesulagunaren *Concionum* delakoei dagokie. Baliteke, hortaz, Fermin Josef Aldunatek latinetik erdarara itzultzeko lanak ere egin izana. *Egil.* laburduraren gibelean Joakin Antonio Egiletaren predikuak daudela garbi dut. Bada erdarazko predikuetan *Sen.* eta *Sener.* laburdurarik ere, Pablo Señeri (edo Paolo Segneri) XVII. mendeko jesulagun italiarraren *Quaresma* lanari dagokiona, hain zuzen. Labur esanda, egin dudan behako arinean, ez dirudi euskal eta erdal predikuetan iturri berak erabili diren, salbuespenak salbuespen.

Gai edo pasarte beraren gaineko predikuak alderatuta, ikusten da euskarazkoak eta gatzelaniazkoak ez direla sekula bata bestearen itzulpen. Behin baino ez dugu halakorik: 1799an predikatutako FJ_ALD-EUS-008 eta 1803ko FJ_ALD-CAS-037 testu bera dira, hizkuntza banatan. Gainerakoan, irudi du gatzelaniazko eta euskarazko corpusak elkarri bizkar emanez sortu zirela, iturriei doakienez behinik behin.

5.4 Itzulpen-ohiturak

Esan dut euskal testu gehienen gibelean erdal iturria dagoela eta, maizenik, badakidala iturri hori zein den. Euskal eta erdal testuak alderatu eta egileen itzulpen-ohiturak ezagutzetik atera daiteke onbiderik euskal itzulpengintzaren historiarako. Erdal testuetako prosa barrokoa —esaldi luze eta bihurriez betea—, hiztegi aberatsa, errepikapenak eta bestelako baliabide estilistikoak euskarara nola ekarri diren jakitea ere lagungarria da hizkera horretan erregistro zainduak zein bide izan duen argitzeko.

Hona hemen saio txiki bat. Fermin Josef Aldunateren prediku bat ausaz hautatu, hasiera transkribatu eta erdal iturriarekin alderatu dut. Kasu honetan, Barciaren *Despertador Christiano de sermones doctrinales* laneko 16.

predikua du oinarri euskarazkoak (Barcia 1700: 278)⁶². Emaita 5. taula honetan ikus daiteke.

5. taula. Euskarazko itzulpenaren eta gaztelaniazko jatorrizkoaren arteko erkaketa. (Egilea: Ekaitz Santazilia)

Egu ellegacenda Jangoycoaren Magestade Divinoa deytus Vioz humanoaren atarietan memoria Saludable golpe inevitable erioceco arren arequi. egu, Anima adultera, ucatus zuc zoure Esposo verdadero Jesu Christori Talamo zoure vorondatecoy, admititu duzu artan Demonioa, zoure enemigoa, eta Jangoycoarena. Egu ellegacenda arren paciencia deycera, ez (dezaquen vecala) vere indignacioco ezpata desembaynatuarequi castigaceco zure traycioac: baycic vesoac edequiric barcaceco, avisatus peligro, eta ruyna, amenazacen dizutenac Parete zoure mortalidadeco oyec, ceyntan vicizarenec.	<i>Oy llega la Divina Misericordia, llamando à las puertas del coraçon humano, con la memoria saludable de aquel inevitable golpe de la muerte. oy, alma adultera, que negandole à tu Esposo verdadero Jesu Christo el talamo de tu voluntad, admitiste en el al demonio, su enemigo, y tuyo. Oy llega su paciencia à llamarte, no (como pudiera) con la espada desnuda de su indignacion, para castigar tus trayciones; sino con los braços abiertos para perdonarte, avisandote del peligro, y ruina que amenaza essa pared de tu mortalidad en que vives.</i>
--	--

Axaletiko soakoan, hainbat gauza dira deigarriak. Lexikoaren aldetik, erdal iturriarekiko morrontza handia da (*humanoaren, inevitable, Esposo* eta *abar*), eta ez dirudi euskal autore jantzien eredu terminologiko garbizalea goei lotu zaien. Sintaxian ere, erlatiboak eskuinera lerratzeko joera nabarrena da, erdarazko ereduan bezala, baita aditza aurreratzekoa ere: *avisatus peligro, eta ruyna, amenazacen dizutenac Parete zoure mortalidadeco oyec, ceyntan vicizarenec*. Leku genitibozko sintagmak ere izenaren ondotik ageri dira (*Parete zoure mortalidadeco; golpe inevitable erioceco*), baina ez da kontrakorik falta (*indignacioco ezpata*). Erdarazko prosa barrokoaren hitz-ordenari eta mendeko perpausen ugaritasunari eutsi nahiz, egiturak ere bortxatzen ditu

⁶² Nik 1700. urteko edizioa hartu dut oinarri, baina ikertzeko dago zein izan zen Aldunatek esku-tan erabili zuena.

tarteka. (1)-eko adibidean, genitibozko [*de aquel inevitable golpe de la muerte*] buru duen izenaren ([*memoria saludable*]) ondotik dugu euskaraz ere. Egitura horri eusteko, gaztelaniaz *con* preposizioa dena egitura osoaren amaierara eramane behar izan du euskaratzaileak, izenordain baten bidez (*arequi*), dagokion [*memoria saludable*] sintagmatik urrunduta.

- (1) a. *con la memoria saludable [de aquel inevitable golpe de la muerte]*_{GEN}
 b. *memoria Saludable [golpe inevitable erioceco arren]*_{GEN} *arequi*

Erdarazko egitura sintaktiko konplexuak soiltzeko joera ere nabari da pasarte honetan. Hala, erlatibozko perpaus baten barnean moduzkoa dago (2)-n. Euskaraz, ordean, erlatibozkoa saihestu da.

- (2) a. *alma adultera, que [negandole à tu Esposo verdadero Jesu Christo el talamo de tu voluntad,] admitiste en èl al demonio*
 b. *Anima adultera, [ucatus zuc zoure Esposo verdadero Jesu Christori Talamo zoure vorondatecoy], admititu duzu artan Demonioa*

Bada bi hizkuntzen arteko bestelako alde interesgarriak ere. *Deitu* aditzak, esaterako, osagarria inesiboan du euskaraz, eta adlatiboan, aldiz, gaztelaniazko *llamar* aditzak. Adjektiboak, euskaraz, izenaren ondotik ematen ditu (eus. *golpe inevitable* ~ gaz. *inevitable golpe*). Batzuetan, bestelako ordainak ere ematen ditu, jatorrizkotik urrunduz (eus. *Jangoycoaren Magestade Divinoa* ~ gaz. *Divina Misericordia; expata desembaynatuarequi* ~ *con la espada desnuda*). Gaztelaniaz singularra dena plurala da euskaraz batzuetan (*peligro, y ruina que amenaza essa pared de tu mortalidad* ~ *amenazacen dizutenac Parete zoure mortalidadeco oyec*).

6. Ondorioak

Lan honetan Erredingo etxe bateko euskarazko prediku-bilduma aurkeztu dut, erdarazko beste testu frankoren artean agertua. Corpus dokumental hori Nafarroako Unibertsitateko hiru irakaslek landu badute ere, erdarazko testuei soilik begiratu diete, eta euskarazko sorta, axaetik baino ez aipatua, ezezaguna zen euskalarientzat. Orain arte ez genuen, hortaz, Lizoainibarko euskararen aztarna dokumental luzerik eskura. Gaugerero, aurkikuntza horri

esker, argi esan daiteke XVIII. eta XIX. mendeetan euskaraz predikatzen zela oraindik ibar horretan, eta euskaldunak —elebidunak— zirela prediku horien egile erredindarrak.

Baina horrekin batera agertutako erdarazko prediku-sorta zabalak gaztelaniazko predikazioa ere sartua zegoela iradokitzen digu, eta, segur aski, euskarazkoari gaina hartzen ari zitzaiola. Ez dut jakiterik izan zeren arabera, zergatik edo noiz erabiltzen zuten hizkuntza bata edo bestea, baina honakoak Leiunen eta Erredinen erabilitako testuak badira, predikazioa gaztelania zabaltzeko lanabesa izan zela pentsa daiteke. Bestalde, predikuen itzulpenetan erdal ereduarekiko morrontza ikusten da. Aldunatetarrak euskaraz ongi aritu arren, idazkietan ez da antzematen euskara goratzeko edo jasotzeko nahikunderik, garaikide eta ia auzokide zuten Lizarraga Elkanokoaren parekorik (cf. Ondarra 1972; Apecechea 1978; Iriarte 2022). Bestela da Frantzisko Elizalde apezai zuzendutako dokumentua, bestelako maila duena, nire ustez.

Egileen biografian murgilduta, erakutsi dut predikugileak Erredingo Luiseneko semeak zirela biak, osaba eta iloba, eta herrian berean edo inguruan egon zirela apez, tenore hartan etxe handietako semeek ohi zuten bezala. Frantzisko Elizaldez, ordea, ez dut deus edireterik izan.

Aitzinatu dudanez, corpus honi esker, lehenekoz jakin dezakegu Lizoainibarko predikugintzak zein euskara-mota zerabilen. Erregistroari doakionez, esan dut aldunatetarren itzulpenetan erdal prosarekiko mendekotasuna sumatzen dela. Alderdi dialektologikotik, espero bezala, hizkerak lotura du garai hartako testuen bidez ezagutzen dugun Eguesibarko eta Iruñerriko (ekialdeko) euskararekin, eta zenbait ezaugarritan bat egiten du Aezkoarekin, Erroibarrekin eta Zaraitzurekin, baita Erdialde eta Ekialde Zabalarekin ere (cf. Camino 2003; Reguero 2019). Labur esanda, lehen begiratuan, ez dakusat arazorik uste izateko hizkera hura zela lizoainibartarrek elizan aditzen zutena, eta testuak harako prestatu zirela. Alabaina, hizkuntz ezaugarri horiek denboran, espazioan eta generoan duten lekua sakon aztertze dago.

Ikuspegi soziolinguistiko zabalago batetik, eta aurreko lan zenbaitetan iradoki dudanez (Santazilia 2022, 2023), uste dut XVIII. eta XIX. mendeetan Nafarroan garatu zen euskal predikugintza idatzi oparoa ez daitekeela izan

beregainki eta elkarri bizkar emanez jardun ziren autoreen emaitza hutsa. Elkarren arteko loturak, zerabiltzaten motibazio, eredu eta iturri partekatuak zein izan ziren ikertu behar da, baita horrek denak Nafarroako euskara idatzi eta jasoan gerora utzi zuen kuntzea ere. Eta orain, Erredinek ere badu horretan guztian zer esan.

Bibliografia

APECECHEA, Juan (1978). *Joaquín de Lizarraga (1748-1835). Un escritor navarro en euskara*. Iruñea: Nafarroako Foru Diputazioa.

BARCIA, Josef (1700). *Despertador Christiano de sermones doctrinales sobre particulares asuntos...* (1. lbk.). Madril: Herederos de Gabriel de León.

BONAPARTE, Louis-Lucien (1863). *Carte des sept provinces basques, montrant la délimitation actuelle de l'euscara...* Londres: Stanford's Geographical Establishment.

BROCA, Paul (1875). *Sur l'origine et la répartition de la langue basque. Basques français et basques espagnols*. Paris: Ernest Leroux.

CAMINO, Iñaki (2003). *Hego nafarrera*. Iruñea: Nafarroako Gobernua.

IRACEBURU, Maite (2016). «Metáforas y contexto social en sermones del siglo XVIII», *Príncipe de Viana* 265 (2016): 733-756.

—, MARTÍNEZ, Concepción eta TABERNERO, Cristina (2018). «Presentación del proyecto de investigación del grupo TesUN (Universidad de Navarra)», *Chimera: Revista de Corpus de Lenguas Romances y Estudios Lingüísticos* 5 (2) (2018): 321-327. Kontsultagai: [https://doi.org/10.15366/chimera2018.5.2.011].

IRIARTE, Ibai (2022). *Joakin Lizarragaren lexikoaren azterketa* (Mendaur 12). Iruñea eta Bilbo: Nafarroako Gobernua eta Euskaltzaindia.

IRIGARAY, Ángel (1935). «Documentos para la geografía lingüística de Navarra», *RIEV* 26 (4) (1935): 601-623.

LEKAROS, Gorka (2023). *Ai, ene onetsia! Nafarroako Pirinioaurre ingurua eta euskara (XVI.-XX. m.)*. Itzagaondoa: Itzagaondoa Ibarra Elkartea.

MAIORA, Fernando (2024). *Reino de Navarra. Lingua navarrorum vel lingua vasconum*. Argitaratze-lekurik gabea: Egilearen edizioa.

MARTÍNEZ, Concepción (2019). «Ea, pues, alerta. Manifestaciones de oralidad y dialoguicidad fingida en un sermón de entresiglos (XVIII-XIX)», in L. Alburquerque, J.L. García, A. Garrido eta A. Suárez (koord.), *Vir bonus dicendi peritus. Homenaje al profesor Miguel Ángel Garrido Gallardo*. Madril: CSIC: 606-619.

— eta TABERNERO, Cristina (2013): «Ortografía y alfabetización a partir de la edición de fuentes escritas del siglo XIX», *Cilengua: Cuadernos del Instituto de Historia de la Lengua* 6-8 (2013): 199-227.

ONDARRA, Francisco (1972). «Producción literaria de Joaquín Lizarraga (1748-1835)», *FLV* 11 (1972): 265-282.

Kontsultagai: [<https://doi.org/10.35462/flv11.10>].

OYHARÇABAL, Beñat (1992). «Euskararen mugez egin lehen mapak (1806-1807)», in *Euskaltzaindia* (arg.), *Luis Villasanteri omenaldia* (Iker 6). Bilbo: Euskaltzaindia: 349-366.

REGUERO, Urtzi (2019). *Filologiatik dialektologiara Nafarroako euskarazko testu zaharretan barrena (1416-1750)*. Bilbo: UPV/EHU.

SANTAZILIA, Ekaitz (2022). «Zildozko Perutxeneko euskal predikuak (XIX. m.)», *ASJU* 56 (2) (2022): 219-243.

Kontsultagai: [<https://doi.org/10.1387/asju.23959>].

— (2023). «Datu berriak Araba-Nafarroetako euskararen historiarako: Eulateko dotrina (XVIII.-XIX. m.)», *Euskera Ikerketa Aldizkaria* 68 (1) (2023): 221-318.

Kontsultagai: [<https://doi.org/10.59866/eia.v1i68.256>].

TABERNEO, Cristina (2013) «Documentos navarros. Cartas privadas», in C. Isasi eta J.L. Ramírez (arg.), *Una muestra documental del castellano norteño en el siglo XIX*. Lugo: Axac: 177-211.

URGELL, Blanca (2018). «Lehen Euskara Modernoa», in J. Gorrotxategi, I. Igar-tua eta J.A. Lakarra (arg.), *Euskararen historia*. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza: 543-657.

URSÚA, Isidoro (1994). «El Padre Francisco Martínez de Elizalde. Notas para una biografía», *FLV* 65 (1994): 67-75.

Kontsultagai: [<https://doi.org/10.35462/flv65.3>].

VILLASANTE, Luis (1956). «Una lista de pueblos vascongados de Vizcaya, Guipúzcoa y Navarra, de principios del siglo XIX», *BRSBAP* 12 (4) (1956): 433-446.

Eranskinak

Hona hemen Luiseneko euskal testuen katalogoa. Lehenik, dokumentu bakoitzari esleitu diodan signatura heldu da, eta dokumentuak duen izenburuaren transkripzio paleografikoa gero. Testu horren —edo pasarteren baten— iturria identifikatu dudan kasuetan, hura eman dut azken zutabean⁶³.

Signatura	Izenburua	Iturria
FJ_ALD-EUS-001	Erat Jesus ejciem dæmonium &a.	QS, 19. pred.
FJ_ALD-EUS-002	Liberati à peccato servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem finem, vero vitam æternam	DC, 3. pred.
FJ_ALD-EUS-003-1	Ecce nunc tempus acceptabile	DC, 6. pred.
FJ_ALD-EUS-003-2	Ecce nunc tempus acceptabile &c.	DC, 6. pred.
FJ_ALD-EUS-004	Ne tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem etc.	DC, 7. pred.
FJ_ALD-EUS-005	Statutum est hominibus semel mori	DC, 16. pred.
FJ_ALD-EUS-006	Scito, et vide quia malum, et amarum est reliquisse te Dominum Deum tuum et non esse timorem Dei apud te et vide	DC, 5. pred.
FJ_ALD-EUS-007	Effunde sicut aquam cor tuum ante conspectum Domini	DC, 56. pred.
FJ_ALD-EUS-008	Abijt Jesus trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis &c.	QS, 24. pred.
FJ_ALD-EUS-009	Platica. 1. ^a De las partes de la Confesion en comun y daños en general de las malas confesiones	LV, 4. platika
FJ_ALD-EUS-010	Arguet te malitia tua et aversio tua increpabit te	DC, 24. pred.

⁶³ Egileendako honako laburtzapenak erabili ditut: QS = José de Barcia y Zambranaren *Quaresma de sermones*; DC = José de Barcia y Zambranaren *Despertador Christiano*; LV = Joan Martínez de la Parraren *Luz de verdades catholicas*.

Signatura	Izenburua	Iturria
FJ_ALD-EUS-011	Assumpsit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem fratrem ejus &c.	
FJ_ALD-EUS-012	Multiplicatæ sunt infirmitates eorum, postea acceleraverunt. Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus, nec memor ero nominum eorum per labia mea	DC, 9. pred.
FJ_ALD-EUS-013	Si mutare potest Ætiops pellem suam, et Pardus varietates suas, et vos poteritis bene facere cum didiceritis malum	DC, 12. pred.
FJ_ALD-EUS-014	Assumpsit Jesus Petrum, & Jacobum, et Joannem & ^a	DC, 29. pred.
FJ_ALD-EUS-015	Bonum est confiteri Domino, & ^a Psallere domini tuo, Altissime, in dechachordo Psalterio cum cantico in Cithara.	DC, 43. pred.
FJ_ALD-EUS-016	Numquid non dixi vobis: nolite peccare in puerum	DC, 77. pred.
FJ_ALD-EUS-017	Liber generationis Jesu-Christi filij David & ^a	DC, 10. pred.
FJ_ALD-EUS-018	Fili, in mansuetudine serva animam tuam, et da illi honorem secundum meritum suum.	DC, 2. pred.
FJ_ALD-EUS-019	Memor esto judicij mei, sic enim erit, et tuum mihi heri, et tibi hodie	DC, 17. pred.
FJ_ALD-EUS-020	Erunt signa in Sole, et Luna, & ^a	DC, «Aplicacion de los sermones de todo el despertador...» ataleko 1. pred.
FJ_ALD-EUS-021	Quis ex vobis arguet me de peccato?	QS, 32. pred.
FJ_ALD-EUS-022	Quis ex vobis arguet me de peccato?	QS, 31. pred.
FJ_ALD-EUS-023	Erat Jesus eijciens dæmonium, et illud erat mutum	DC, 46. pred.
FJ_ALD-EUS-024	Erat Jesus eijciens dæmonium, et illud erat mutum	DC, 45. pred.

Signatura	Izenburua	Iturria
FJ_ALD-EUS-025	Abijt Jesus trans mare Galilææ, quod est Tyberiadis &c.	
FJ_ALD-EUS-026	Erunt signa in Sole, et Luna, et stellis, et in terris præsuræ Gentium	
FJ_ALD-EUS-027	Vsque modo non petistis quidquam; petite, et accipietis	
FJ_ALD-EUS-028	Assumpsit Jesus Petrum, et Jacobum, et Joannem fratrem ejus &. ^a	QS, 13. pred.
FJ_ALD-EUS-029	Videns Jesus turbas, ascendit in montem &c.	DC, 23. pred.
FJ_ALD-EUS-030	Nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Phariseorum, non intravitis in Regnum Cælorum	
FJ_ALD-EUS-031	Ductus est Jesus à Espiritu in desertum ut tentaretur à Diabolo	DC, 11. pred.
FJ_ALD-EUS-032	Dela nesidad (sic) del examen dela Conc. ^a y con q.ta ligencia debe hacerse	LV, 5. platika.
FJ_ALD-EUS-033	Ductus est Jesus in desertum, ut tentaretur à Diabolo	QS, 6. pred.
FJ_ALD-EUS-034	Memento homo quia pulvis es et in pulverem &. / Tu autem cum ieiunas caput tuum, et faciem tuam laba	DC, 6. pred.
FJ_ALD-EUS-035	Dixi, confitebor adversum me injustitiam meam Domino: et tu remisisti impietatem peccati mei	DC, 55. pred.
FJ_ALD-EUS-036	Sermon de rogacion p. ^a el dia de S.n Marcos. Compuesto y predicado por D.n Fermin Josef de Aldunate Abad de Leyun, y año 1810. En Beortegui / Petite, et accipietis; querite, et invenieris: Pulsate, et aperietur vobis	
FJ_ALD-EUS-037	[Izenbururik gabea]	
JM_ALD-EUS-001	Sermon sobre la paciencia y santa conformidad de Job compuesto y predicado año de 1779 por Dn. Juan Mig.l de Aldunate	

Signatura	Izenburua	Iturria
JM_ALD-EUS-002	Filii honora Patren tuun, et matren tuan, ut sic longevus super terram	LV, 30. platika
JM_ALD-EUS-003	[Izenbururik gabea]	
JM_ALD-EUS-004	Sermon para el quarto Domingo de Adviento = y que igualmente sirva para el nacimiento del niño Dios = predicado año 1796	
JM_ALD-EUS-005	[Izenbururik gabea]	
F_ELI-EUS-001	Apechauney	

